

VARGA LAJOS

Szociáldemokraták 1919. március 20–21-én: ugrás az ismeretlenbe

A nemzetgyűlési választások előkészületei

A demokratikus átalakulás „forradalmi” bírálói

Az 1918. novemberi belgrádi fegyverszüneti konvenciót a győztesek sorozatosan megsértették, decemberben újraértelmezték és egyre újabb demarkációs vonalakat jelöltek ki. Így a párizsi békekonzferencia megnyitásakor a történelmi Magyarország gyakorlatilag már nem létezett. Ez nemcsak az antantba vetett reményt foszlatta szerte, hanem a kivívott függetlenség és szabadság értékét is kétségessé tette. A magyar politikai gondolkodást a háborús vereség után is az integritás megőrzése, fenntartása hatotta át, s a közhangulat alig érzekelte, hogy a nemzetiségek elszakadási törekvései – találkozáva az európai nagyhatalmi politika erőviszonyainak megváltozásával – együtt járnak az ország minden képzeletet felülmúló területvesztésé-
geivel.

A kormányzat különféle kísérletei, tiltakozásai, a fegyveres nemzeti ellenállás elrendelésének képtelensége és a rá való felkészületlenség, a nemzetközi elszigeteltség nem állíthatta meg az ország megcsonkítását. Mindebben természetesen a háború előtti és alatti felelőtlen, a megváltozott erőviszonyokat mérlegelni képtelen kormányzati politika és annak irányítói játszották a fő szerepet, a következmények azonban a lehetetlen helyzetben lévő, legitimációt nélkülöző forradalmi kormányra hárultak. A kivívott szabadság és függetlenség, nem szólva a hatalmas háborús veszteségekről, az országvesztés rémisztő képét vetítette

előre, amit fokozott a forradalmi, politikai, szociális elégedetlenség. Mi a kiút a katasztrofális helyzetből?

1919 márciusában a köztársasági Magyarország koalíciós kormányzatának helyzete – a decemberi-januári kormányváltás leküzdése után, vélhetően a legitimitációt megteremtő nemzetgyűlési választásokig – mégis a viszonylagos konszolidációt ígérte. Március 15-én nagy lelkesedés közepette megemlékeztek 1848 márciusáról. E napot ez a kormány nyilvánította először nemzeti ünneppé; rendeződött a somogyi konfliktus a földkérdésben; nem voltak tüntetések, megmozdulások. Ami pedig a politikai vezetést illeti, 1919. február első felében, a Bernben megtartott szocialista konferencián, az európai szociáldemokrata vezetők szorgalmazták a nemzetgyűlési választások sürgős megtartását. A magyar szociáldemokraták (Buchinger, Kunfi, Bíró Dezső) hazatérése után a kormány felgyorsította ez irányú tevékenységét (Szende Pál is hasonló tapasztalatot szerzett ekkori bécsi tárgyalásain). A kormány április 13-ra tűzte ki a választás napját.

A *Népszava* már február 28-i felhívásában üdvözölte a döntést, s felszólította híveit az összeírás, a gyűjtés megkezdésére, a választási alap létrehozására. Nem csak a részvétel fontosságát hangsúlyozta, s nem véletlenül emlékeztetett a közigazgatás múltbéli választási korrupcióira, visszaéléseire. A helyi, megyei közigazgatás heves bírálata burkoltan vagy célzatosan egyes közigazgatási pozíciók megszerzésének lehetőségét is körvonalazta.

Ez időre a jelentős kormányzati hatalmat birtokló, példátlanul szervezett szociáldemokrata párt mellett létrejött a Függetlenségi Párt és a Kisgazdapárt köztársaságot erősítő és védelmező választási együttműködése, megteremtődött a polgári szövetség választási programja is. Lovászy Márton számos nyilatkozatban közölte, hogy pártja, a Polgárszövetség teljes erővel részt vesz a választásokon. Az újjáalakult konzervatív munkapárt – a Nemzeti Egyesülés Pártja Bethlen István vezetésével – a köztársaság rendjére pillanatnyilag nem jelentett reális veszélyt. A demokrata-liberális értelmiséget fémjelző radikálisok a szociáldemokrata pártot támogatták.

A várható heves választási kampány ellenére a részt vevő pártok nem kérdőjelezték meg a köztársasági rendszer jogosultságát. Természetesen valamennyi párt optimális sikerre, eredményre számított, köztük legjobb kilátásokkal az MSZDP. A pártvezetés, a szakszervezeti bizalmi hálózatra építve, felhívásaival, gyűléseivel, több száz képviselőjelöltjének gyakori megszólalásaival, házi agitációival a nemzetgyűlési választásokra összpontosított. Ezekben a hetekben megnőtt a szociáldemokrata megyei biztosok száma. Több helyen munkástanácsok vették át egy-egy város irányítását, nem a munkáshatalom, a proletárdiktatúra megvalósítása, hanem a kívánatos szociáldemokrata többség „közigazgatási” biztosítása érdekében. Ezzel kiváltották a polgári pártok nemtetszését, tiltakozását, de bizonyos mértékig ők is tudomásul vették az idők szavát. A Budapesti Munkástanács márciusban kétnapos éles vitában a demokratikus választások mellett döntött. A határozat szerint a munkásság célkitűzését erőszak nélkül, demokratikus úton, de heves politikai választási harcban kell megnyerni. (A Munkástanács állásfoglalása tartalmazta a kulcsiparágak államosítását. Böhm javaslatára szocializálási minisztérium felállításáról is határoztak, melynek feladat- és hatáskörét Garami Ernőnek és Peidl Gyulának kellett kidolgoznia.) A Munkástanács határozata szerint a kommunista puccskísérletek csak a munkásságnak ártanak.

Az MSZDP választási programjában a demokratikus vívmányok megőrzése mellett a kulcsiparágak köztulajdonba vételét (a Munkástanács határozata), valamint a munkakötelezettség általános bevezetését szorgalmazta. Nem titkolta viszont, hogy a mezőgazdaságban a szövetkezeti termelés meghonosítását tartja jobb megoldásnak, de a földosztásnak, a kisbirtokok keletkezésének útját sem gátolja. A lényeg a feudális eredetű nagybirtok megszüntetése. A népek önrendelkezési jogának elismerése mellett megengedhetetlen, hogy Magyarországból területeket szakítsanak el, a helyi lakosság megkérdezése nélkül. A választási felhívás a koalíciós pártok demokratikus együttműködését nagyra értékelte, noha nem körvonalazta a politikai együttműködés jövőbeni lehetséges kilátásait.

A választásokon részt vevő pártoknak március végére kellett elkészíteniük képviselőjelöltjeik listáját. Az MSZDP valamennyi kerületben önálló jelöltet állított. Egy nem végleges listából több mint 300 személy nevét ismerjük; szerepeltek köztük a párt, a szakszervezetek vezetői, helyi vagy megyei illetőségű politikusok. Március 19-én az MSZDP a főváros négy választási kerületében nagy kampányt folytatott (a főváros 22 mandátum helyett 36-ot kapott).

Az a körülmény, hogy az MSZDP minden választói kerületben önálló, más pártokkal nem szövetkező jelölteket állított, egyben azt is jelentette, hogy a korábbi koalíciós partnerek a választási küzdelemben politikai ellenfelekké váltak. Ennek tudatában a szociáldemokrata választási röpiratok, beszédek, határozatok a törvényesség betartását hangsúlyozták, s élesen elhatárolódtak az erőszakos megmozdulásoktól. Több ízben hangsúlyozták a berlini fegyveres összecsapások tanulságait: demokratikus úton kell megszerezni a győzelmet, nem puccsokkal, fegyverrel, vérontással. E felhívások ellenére néhol erőszakosan korlátozták a polgári pártok szereplését, gyűléseket zavartak meg. Így például a politikai szélsőségekre hajlamos Migray József tanító vezetésével kb. 200 fiatal zavarta meg a Függetlenségi Párt március 16-án, az Attila utcai iskolában tartott népes gyűlését. A szónok Vass János minisztert inzultálták. Az MSZDP kínos helyzetbe került vezetősége elítélte az esetet.

Incidens nélkül tartott gyűlést Heinrich Ferenc Polgári Pártja meg a Földműves Párt. Cegléden a Kisgazdapárt tartott nagygyűlést, ahol a szónok, Szabó István többek közt a demokrácia védelmezésének fontosságáról beszélt. Decemberben Juhász Nagy Sándor a szociáldemokratákkal való koalíció fontosságát hangsúlyozta, Nagy Vince Zalaegerszegen tartott választási beszédet.¹

Számos panasz érkezett a Belügyminisztériumhoz vagy éppen az MSZDP központjához. A március 17-i Minisztertanácson Nagy Vince miniszter is szóvá tette a különféle kilengéseket. Megjegyezte, hogy a polgári pártok miniszterei bármelyik pil-

¹ *Pesti Napló*, 1919. március 16., 18.

lanatban lemondhatnak, s akkor majd a szocialista összetételű kormány fogja lebonyolítani a választásokat. Böhm erre azt válaszolta, hogy ilyen összetételű kormány különösen külpolitikai okokból lenne káros, s ebben sem ő, sem társai (Garami, Kunfi, Peidl) nem vennének részt. Szende Pál a politikai válságra hivatkozva közölte, hogy a Radikális Párt nem vesz részt a választásokon, s egyben kívánatosnak tartotta a szociáldemokraták győzelmét. Mindennek ellenére a kormány bizott a választások lebonyolításában, s a közvélemény fokozódó érdeklődése, várokozása is megerősítette ebben.

Természetesen a választások kimenetelét előre lehetetlen volt megállapítani. Az erőviszonyok a köztársasági rendszer megőrzésének, megerősödésének valószínűségét jelezték. Az MSZDP realista erői már aligha számoltak – a decemberi helyzettel szemben – az abszolút többséggel, de a párt kormányzati erejét, szerepét megkerülhetetlennek és nélkülözhetetlennek tartották. Ezt nemcsak a jelentős társadalmi támogatottság indokolta, hanem az addigi legfőbb vívmány, a köztársasági államrend megőrzésében érdekelt demokratikus polgári pártok is vallották. A jobb- és baloldali köztársaságellenes erők, csoportok, szervezetek az ország pillanatnyi megszállásának körülményei között aligha vállalkozhattak a nemzetgyűlési választások megakadályozására. (Károlyi Mihály március 16-án Andrassy Gyulához írt levelében a szocialista többségét valószínűsítette, s e győzelemnek különböző előnyeit boncolgatta.)² A *Népszava* március 19-i vezércikke (szerzője a „szocializálók” köréből származhatott) mégis kilátásba helyezte a kormányzat erőszakos megragadását, amennyiben a párt választási vereséget szenved – más szóval, ha nem szerzi meg az abszolút többséget. Ez a fenyegető hang az erőszakos cselekedetek végeláthatatlan korszakát helyezte kilátásba.

A fenyegetésnek tűnő cikk a bizonytalan szavazóknak is szólt, de biztatásnak vehették a proletárhatalom megteremtését követelők is. A kormányzati politikával való országos elégedetlenség a legszerveesebben összefüggött az ország sorsával, hisz

² *Károlyi Mihály levelezése*. 1. k. Szerk.: LITVÁN György. Akadémiai Kiadó, 1978. 442-445.; HAJDU Tibor: *Károlyi Mihály*. Kossuth Könyvkiadó, 1978.

Magyarországon az első számú társadalmi probléma ez volt. A lakosság döntő többsége nem a tulajdonviszonyok gyökeres megváltoztatását, hanem az ország területének megóvását, a további csonkítás megakadályozását tekintette legfontosabbnak – a magántulajdonon átlépő gyárfoglalások vagy erőszakos földfoglalások ellenére. A vagyonos polgári köröket elgondolkottatta vagy éppen megrémítette a kulcsiparágakat kilátásba helyező állami ellenőrzés, netán államosítás, de még inkább a Szende-féle egyszeri vagyonadó bevezetése, a földreform réme. Ezek a javaslatok (vagy akár néptörvények) a polgári-kapitalista berendezkedés alapjait nem érintették, hanem az ország modernizálását szolgálták, mégis a régi uralkodó körök, osztályok, pártcsoportosulások látens vagy nyíltan felerősödő ellenállásába ütköztek. (Jelezte ezt a kormányátalakítás és a különféle jobboldali szervezetek aktivizálódása.) Ugyanakkor proletárhatalmat követelő mozgalmak vagy megnyilvánulások (főleg a fővárosban) a szociáldemokraták demokratikus partnereit nem kevés szorongással töltötték el (főként amikor az oroszországi kisajátításokra gondoltak). Ez aligha növelte politikai aktivitásukat, inkább a kivárást, a passzivitást erősítette.

A szociáldemokrata agitáció – valószínűleg a kommunistákkal szimpatizálókhöz szólva – a gazdaság szocialista átalakításának fontosságát körvonalazta. Nem elég a választások megnyerése, a tiszta szocialista kormány megalakítása, a termelőeszközök társadalmosítása – olvasható a *Népszavában* –, nagyobb gazdaság, kultúra csak sokkal tudatosabb szervezettséggel és munkateljesítménnyel lehetséges. A munkásságnak erre is készülnie kell. Proletárdiktatúrára vagy osztálygyűlésre felhívó szavakat, passzusokat nem használt a március 19-én megfogalmazott szerkesztőségi cikk írója.³

A demokratikus forradalom győzelme után az MSZDP egész politikai magatartását élesen bírálták az ún. forradalmi szocialisták, a Galilei-kör tagjai. Összejöveleiken, röpiratokban, cikkeikben az MSZDP-től egy új, szociális forradalom megvalósítását kérték számon. Sőt egyik szellemi hangadójuk, Rudas

³Romboló és építő munka. *Népszava*, 1919. március 20.

Zoltán szerint az október 31-i események nem nevezhetők fordulomnak (Kun Béla is amolyan „kerti ünnepélyként” aposztrofálta azokat), mert nem egy elnyomott osztály lépett akcióba, szerveződött reményt keltő erővé, hanem csak a régiek dezorganizálódtak. A kivezető út a szocializmus válságából a bolsevizmus – vélték más galileista szerzők. A paktumos, megalkuvó politikát fel kell váltani a meg nem alkuvás, az azonnali cselekvés politikájával – hirdették. Az idejét múlt parlamenti rendszert a tanácsrendszerrel kell felváltani, amelynek megteremtői – mivel a munkásság nincs tisztában valóságos osztályérdekeivel – a kiváló szellemiségű egyének.⁴

Lukács György – Polányi Károllyal szemben, aki szerint a szocializmusból csak a bolsevizmus maradt – úgy vélte 1918 decemberében, hogy a szocialista világszemlélet többszölamú. Ha a világ, az emberiség megváltása aktuális feladat – szól messianisztikus meggyőződéssel –, s ezt csak a legszélsőségsőbb bolsevik módszerrel lehet elérni (a rossz eszközök jó célt szolgálnak), akkor természetesen tudomásul kell venni az új osztályuralmat minden következményeivel együtt (diktatúra, terror, a régi világ teljes, szinte totális felszámolása). Valószínű, hogy az emberiség ezt az új alakulatot ebben a formában nem kívánja, s ebben az elemzésében Lukács sem vallja ezt a meggyőződést. Vajon mi lehet az oka annak – kérdezi Lukács –, hogy sok ismert és tapasztalt szocialista mégsem csatlakozott és nem csatlakozik a bolsevizmushoz? Vajon a szocialisták, szociáldemokraták gondolatvilágában a demokrácia morális kérdés, gondolkodásuk, cselekvésük integráns része, vagy csupán a politikai taktika eszköze? A tudatos szocialisták számára Lukács szerint is súlyos erkölcsi probléma a demokrácia. Nem hiszi, hogy több hit kell a bolsevik döntés „hőstettéhez”, mint a demokrácia vállalásának lassú, szemre nem heroikus, de felelősségteljes, lelket megőrző, tanító küzdelméhez. A demokrácia emberfeletti lemondást, önfeláldozást követel azoktól, akik tudatosan, becsületesen vállalják megvalósítását.

⁴ *Szabadgondolat*, 1918. december. Rudas Zoltán, Sisa Miklós, Boros F. László írásai.

A szociáldemokrata párttól fényévnyi távolságot tartó Lukács nem vonta kétségbe annak az emberiség összessége érdekében folytatott tevékenységét, morális értékét. A novemberi német forradalom és a KMP színre lépése után mégis a világmegváltást azonnali politikai cselekvésre váltók kicsiny, de elszánt, aktivista csoportjához csatlakozott (persze ez a csoport egyre nőtt), amit a néhány héttel később megírt *Taktika és etika* című írása is bizonyít. („Ha van történelmi mozgalom, amely számára a „réalpolitika” végzetes és vészt hozó, akkor az a szocializmus.”)⁵ Felülkerekedett a messianisztikus hit, az „itt és most” cselekvés meggyőződése. Követték őt a Vasárnapi Kör tagjai is.

A kör egyes tagjai elutasították a hagyományos politikát, a politikai élet intézményeiben és szervezeteiben való részvételt. Nem véletlenül tartózkodtak mereven a demokratikus pártoktól, különösen a pejoratív értelemben „reformistának” minősített, de inkább megbélyegzett szociáldemokratáktól. A vasárnapiak az 1918-as forradalomban, annak intézményeiben nem vettek részt, hiszen a demokratikus reformok nem a polgári világot szüntették meg; miért kellene bűnrészességet vállalni a fennmaradásában? Körükben annál nagyobb volt az érdeklődés, a fogadókészség, sőt a csatlakozás a demokratikus átalakulást „balról” aláásó, új világmegváltást hirdető KMP iránt. E „megváltó” pártba vetett hit, az akarat legyőzi az örökké kételkedő tudóst, s az emberiség végleges felszabadulásának messianisztikus hite túllép az egyén erkölcsi felelősségének gátján. E világmegváltók egyetlen mentsvárként, fanatikus, szinte vallásos hittel értelmezték a proletariátus történelmi szerepét. Az utolsó elnyomott osztály harcában, tudatában egyben a szellem teljes felszabadulása is megtestesül. Ezért az egyén teljesen alárendeli magát ennek a világmegváltó küldetésnek – vallották érettségi vizsgájukon éppen túljutott, új világot vizionáló tiszta lelkű, elszánt forradalmár lázadók. Az új hit követői közül azután a nagy vereség okozta sokkhatás egyeseket az ellentáborba sodor, vagy belső emigrációba kényszerít, vagy a szeren-

⁵ LUKÁCS György: *Forradalomban. Cikkek, tanulmányok 1918–1919*. Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 127.

csésebbek a szaktudományok világszintű művelésében találják meg önmagukat.

Az 1918. októberi eseményekben megerősödött polgári rend kíméletlen bírálataival, a szociáldemokrácia szerepét elmarasztaló indulattal jelentkezett Kassák Lajos decemberben.⁶ Október 30-án éjszaka nyeregbe került az emberi társadalom leggerinc-telenebb rétege, a kapitalista polgárság – határozta meg a forradalom osztálytartalmát Kassák. – „Nálunk a forradalom meghalt, még mielőtt teremtő erővé teljesedhetett”, mert a proletariátus nem volt olyan öntudatos, elszánt, mint Oroszországban, s a hadsereg egyszerűen szétzüllött, nem vált aktív forradalmi erővé. A beskatulyázott szociáldemokrata program nem az új társadalmi rendet, hanem a mai helyzet megjavítását igényli. Ez kevés – hirdette Kassák –, mert az osztályhelyzetet tisztán látó forradalmi tömegnek saját pártja programkereteit kell szétfeszítenie. Kassák óvta a szakszervezeti tagságot attól, hogy a burzsoáziával kollektív szerződéseket, s egyáltalán, kompromisszumokat kössön. A munkásságnak szóló intelme, üzenete: „Félre a demokrácia illendőség lovagjaival! Ne a pártegység szentségére esküdjete, hanem ha kell, minden antidemokráciával is a magatok megrugdalt, kizsákmányolt életét verekedjétek fel az intéző fórumra.” Ez a szenvedélyes hang az évtizedeken át meggyötört, megalázott proletár kiáltása volt a kapitalizmus ellen.

A Kun-levél

A demokráciát, a demokratikus átalakulást tagadó KMP negyedéves agitációja megalapozatlan volt, demagógiába torkoló követelései elszaporodó utcai demonstrációkkal párosultak. Ezek, különösen a *Népszava* szerkesztősége elleni február 20-i megmozdulás, a lényeg tekintve nyílt, fenyegető támadást jelentettek a köztársasági rend ellen. Nem zárható ki a provokáció lehetősége, de az mégiscsak elviselhetetlen volt, hogy a felbőszített tüntetők a Visegrádi utcában a kommunista vezetőktől

⁶KASSÁK Lajos: Tovább a magunk útján. *Ma*, 1918. december 20.

kapták az eligazítást, s közülük senki sem igyekezett gátat vetni az indulatok elszabadulásának. Ellenkezőleg. A *Vörös Ujság* egyfolytában fegyverkezésre biztatott. Lengyel József *Visegrádi utca* című művében megemlíti, hogy letartóztatásakor, február 20-án éjjel, a rendőrök nem találták meg a lakásán elrejtett ekrazitot és a töltényeket.

Szántó Béla 1929-ben német nyelven írt, de csak 1959-ben publikált cikkében ezt mondta: „Hamarosan megtudtuk, hogy anarchista érzelmű leszerelt katonák egy fegyveres csoportja hajtotta végre a támadást.” Majd hozzátette, hogy ezt használta fel a szociáldemokrata párt a KMP ellen.⁷

Bogár Ignác 1919. március 28-án azt írta, hogy a *Népszava* elleni merényletet igazságtalanul rótták föl a kommunistáknak. Ugyanakkor a rendőrségnek 1919 januárjában – beépített ügynökei révén – alapos ismeretei voltak a kommunisták köztársaságellenes tevékenységéről. A jelentés is ügyészségi vizsgálat elrendelését indítványozta, ám a kormány januárban ilyen vizsgálatot még nem rendelt el, de a köztársaság védelméről szóló XI. néptörvény február 7-i kihirdetését felgyorsította. A kormány utasítására – éppen a fenti törvény alapján – a rendőrség február 21-én kb. 80 személyt tartóztatott le, köztük a párt ismert vezetőit, s nagy mennyiségű fegyvert, pénzt, különféle okmányokat foglalt le. A rendőrségi vizsgálat összegzése köztársaságellenes bűncselekmény szervezését állapította meg. Március 3-án az ügyészség a XI. törvény 1., 2., 3. szakaszába ütköző bűntett miatt perrendszerűen 18 személy ellen emelt vádat, lényegében helyben hagyva a rendőrség összegzését.

Ugyanakkor a jobboldali szervezetek megélnékültek, különféle provokációik felerősödtek, s a városi, megyei közgyűlésekben, testületekben eluralkodott a passzív rezisztencia. E jelenségre reflektálva a *Népszava* (feltehetően Pogány József) a régi államgépezet széttróresének szükségességét hangsúlyozta, beleértve az alispánok, a szolgabírók leváltását. Böhm Vilmos ezzel

⁷SZÁNTÓ Béla: Emlékezés a Magyar Tanácsköztársaságra. *Párttörténeti Közlemények*, 1959/1. – A több variációban elkészített, de ki nem adott emlékiratában a sztálinizmus igényeinek megfelelően már a szociáldemokraták által is támogatott puccsról „emlékezik”.

szemben mérsékletre, türelemre intett a Katonatanács ülésén. A kormány nem nézheti tétlenül, tehetetlenül az ellenforradalom fellépését – fejtegette.⁸

A február 21-i letartóztatások során a Mosonyi utcai toloncházban a rendőrség brutalitása – különösen Kun Béla kíméletlen megverése – általános megütközést keltett, amelynek nem elhallgatható tömeglélektani hatása volt.⁹ Február 25-én a régi galileisták szabadszervezete – Csécsy Imre aktív közreműködésével – tiltakozást jelentett be a köztársasági elnöknel.¹⁰

A több sebből vérző Kun Béla kérte, hogy látogassa meg őt Bíró Dezső vagy Landler Jenő. Landler, akit Kun személyesen nem kedvelt, hamarosan megjelent a Mosonyi utcai toloncházban, s ellátta Kun védőjének feladatát is. Minthogy a szociáldemokrata ellenzék egyik ismert vezetője volt, Kun korábban szerette volna megnyerni őt a KMP-nek, de Landler 1918 decemberében ezt elutasította.

A letartóztatott kommunistákkal kapcsolatos kormányzati magatartásról Böhm úgy emlékezett, hogy ő azonnal, február 20–21-én, Peidllel együtt az értelmi szerzők szigorú megbüntetését követelte, mondván, hogy a kormány nem nézheti tétlenül a forradalom elleni aknamunkát. Emlékei szerint Garami Ernő csak hosszas kapacitálás után értett egyet azzal, hogy a közvetlen felbujtókat felelősségre kell vonni. Garami a Minisztertanács ülésén is arról szolt, hogy csak bizonyítékok birtokában lehet vádat emelni, s vigyázni kell a blamázsra. Ekkor már Böhm Garami véleményét osztotta, s valószínű, hogy egy korábbi, kormányülés előtti eszmecsereére emlékezhetett.¹¹ A Bernből hazaérkező Kunfi Zsigmond hangsúlyozta a véleménynyilvánítás szabadságát és azt, hogy a letartóztatott

⁸ *Népszava*, 1919. február 5.

⁹ BORSÁNYI György: *Kun Béla. Politikai életrajz*. Kossuth Könyvkiadó 1979. 112–122. – Szántó Béla imént említett írásában részletesen, eltúlozva írta le Kun megverését. Jóval később, nem publikált emlékiratában, az akkori széljárásnak megfelelően, ezt a brutális esetet már meg sem említette.

¹⁰ *Károlyi Mihály levelezése*. I. k. I. m. 429–432.

¹¹ BÖHM Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. 1923. 176–177. Reprint.; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNLOL) K-27. Minisztertanácsí jkv. 1919. február 20-i ülés; VARGA Lajos: *Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010. 515.

személyeket politikai foglyokként kell kezelni. A kormány ezt a javaslatot elfogadta, és több szakaszban a letartóztatottak nagy részét kiengedte, ám a kommunista vezérkart a bűnvádi eljárás idejére politikai foglyokká minősítette. A fogházi bánásmód immár inkább valamiféle diákotthoni elhelyezésre emlékeztetett, már csak a szabad kijárást tiltották, hiszen a foglyok szinte korlátlanul érintkezhettek a külvilággal, vendégeket fogadhattak stb. A Gyűjtőfogházon belüli ún. Kisfogház egyfajta szerkesztőségé, irodává változott. (A kormány hasonlóan kellemes körülményeket biztosított az internált volt minisztereknek, Szurmay Sándornak, Szterényi Józsefnek is.)

A fogva tartottak sorsának megváltozásában szerepet játszhatott a bolsevik kormány magatartása is. Böhm szerint a bolsevikok letartóztatták Werner Jenőt és Bernát Ármint, akik hadifogolyakció érdekében jártak Oroszországban; a túszedésnek ez a formája bizonyára enyhített a kommunisták elleni magatartáson.¹² (A *Népszava* március 11-i száma beszámolt – neveket nem említve – a Nemzetközi Vörös kereszt magyar tagjainak letartóztatásáról, szabadon bocsátásuk bizonyos feltételeiről. Az *Est* 1919. március 11-i száma viszont közölte dr. Hajós Edit, dr. Sági Pál nevét.)

A kommunistákkal való bánásmódot a Berinkey-kormány több ízben megtárgyalta. Március 9–10-én Károlyi Mihály megállapította, hogy politikai meggyőződéséért senkit sem lehet büntetőjogilag felelősségre vonni. Fentebb idézett, Andrásynak írt levelében a bolsevizmust teljesen veszélytelennek vélte, különösen, hogy a vezetői börtönben vannak. Kunfi hevesen tiltakozott a politikai üldözés ellen.¹³ Juhász Nagy Sándor igazságügyi miniszter ígéretet tett a bánásmód javítására. Végül is a letartóztatottak nagy részét március 20-a előtt szabadláb-
ra helyezték: a még bent levő 56 emberből 22 hagyhatta el a Gyűjtőfogházat, többek közt László Jenő, Lékai János, Hajdu Pál, Boros László, Sallai Imre, Lengyel József, Mosolygó Antal, Garai Sándor.

¹²BÖHM Vilmos: i. m. 183–184.

¹³*Népszava*, 1919. március 11.

Landler mint ügyvéd többször megfordult a Gyűjtőben, s politikai eszmecserére is sor került. Kun bőségesen beszámolt az oroszországi helyzetről. A látogatók között volt Pogány József is, akinek szerepe a hadseregben Böhm minisztersége idején jelentősen visszaszorult, de nem így a *Népszavánál*, hiszen a Svédországban tartózkodó Weltner távollétében nagy befolyásra tett szert. A látogatók inkább második, harmadik vonalba tartozó szakszervezeti vezetők voltak – Bogár Ignác, Sebők József, Mausz Rezső és mások –, akik tájékoztatták Kunt nemcsak a politikai helyzetről, a különféle megmozdulásokról, hanem az MSZDP vezetőségének arról a felhívásáról is, amely a KMP-hez ideiglenesen csatlakozó munkásokat visszatérésre, a választásokon való részvételre szólította fel, ami gyökeresen szemben állt a KMP a választásokat bojkottáló, a parlamentarizmust elutasító álláspontjával.

Márciusban a munkásság jelentős részének határozottabb, „osztályharcosabb” politikát követelő megnyilvánulásai, már a hatalomátvételt is sürgető állásfoglalásai, egyes szervezeteknek a KMP-hez csatlakozása fegyverek birtokba vételéről, a KMP letartóztatásában lévő vezetőinek erőszakos kiszabadításáról szóló híresztelések zűrzavaros hangulatot gerjesztettek, növelték a bizonytalanságot, az elkeseredést, a reménytelenséget. Természetesen a balról jövő támadások nem erősítették a koalíciós kormány helyzetét, ám ez a nemzetgyűlési választásokig változatlan összetételben a helyén kívánt maradni.

A kommunisták március 9-én a hadviselt nyomdászok nevében felszólították a szakszervezet vezetőségét, hogy követeljen többek közt 50%-os béremelést, 6 órás munkanapot a munkáltatók szervezetétől. A szakszervezeti vezetőség ezt a javaslatot nem utasította el, de teljesíthetetlennek tartotta, s helyette 50 koronás béremelést és egyéb kedvezmény elfogadását ajánlotta, amit a március 14-i bizalmi értekezlet leszavazott. Ekkor 10 tagú bizottságot választottak a nyomdászfőnökséggel folytatandó bértárgyalásokra. Több napig eredménytelenül tárgyaltak, majd március 20-án Zaka Lajos temetése miatt abbahagyták. A déli órákban bizonyos kormányzati hírek már eljutottak a vezetőséghez. Délután a Gutenberg Otthon előtti téren tartott

nyomdászgyűlésen nagy ováció mellett Preusz Mór bejelentette az általános sztrájkot, nem utolsósorban a szervezet egységének megőrzése érdekében. A március 21-én délelőtt létrejött megállapodást Preusz március 14-i javaslata alapján (pl. 48 órás heti munkanap) fogadták el. Ekkor már tudták, hogy kormányátalakítás lesz, s a főnökök is azonnal belátóbbá lettek, vagyis a sztrájk sikerében a hatalomváltás játszotta a főszerepet. A kormányellenes megmozdulások sorába tartozott még a munkanélküliek tüntetése a Peidl Gyula vezette minisztérium előtt, valamint a március 21-re tervezett Országház előtti tüntetés is.¹⁴

A társadalmi, politikai feszültségektől terhes légkörben készült el március 11-én Kun Béla levele (melyet több társával a Gyűjtőben megbeszélte) Bogár Ignáchoz, Korvin Ottó szerint Pogány strómanjához. Eltekintve a közkeletű nézetektől, itt csupán annyit jegyzek meg, hogy a március 11-i levél és a rá tíz nappal bekövetkezett fordulat között felesleges okozati összefüggést keresni, noha „Az egység okmányai” című 1919. április közepén a Közoktatási Népbiztosság kiadásában megjelent kiadvány ezt is sugallhatta. Közzétették benne Bogár Ignácnak írt levelet, főleg azért, hogy mindkét fél híveinek vagy ellenfeleinek megmagyarázzák a nem várt „egyesülést”. A kiadvány tartalmazta az egyezmény szövegét, s ami meglepő, de nem véletlen, az aláírók nevének feltüntetése nélkül. Az egyezményhez Weltner Jakab, Bogár Ignác és Lukács György kommentárokat fűzött a pártegység létrejöttét történelmi jelentőségűnek minősítve. Weltner Kun Bélának az egyesülés feltételeit és szükségességét hangoztató levelét érdekesnek minősítette, de részletekbe természetesen nem bocsátkozott. Ez volt a sokat idézett és elemzett levél első publikálása. Arra mégsem számított senki, hogy 10 nappal Kun levelének eljuttatása után a levélben foglaltak jelentős része a politikai döntés és cselekvés

¹⁴ *Népszava*, 1919. március 18., 22; *Typographia*, 1919. március 28. – Az 1960-as 1970-es években megjelent, jelentős forrásbázisra épülő értékes történelmi munkák – a korszak ideológiai felfogását követve „nem utolsósorban szépirodalmi művek és különféle visszaemlékezések alapján – ezeket a jelenségeket eltúlozták, mintegy igazolva a Tanácsköztársaság létrejöttének „belső” előfeltételeit.

programja lehet Ezt maga a szerző sem gondolta, hisz nem kis szorongással, kétségekkel nézett az események elé, mégis optimista módon hitt abban, hogy Magyarországon hamarosan bekövetkezik a munkásmozgalom „büszke proletár, tehát forradalmi irányzatának egyesülése”. Majd ezután foglalta össze az egyesülés feltételeit.

Nem szaporítva a korábbi évtizedekben óriásira duzzadt elemzések, ismertetések számát, megállapítható: a levél a németországi forradalom nem éppen győzelemmel kecsegtető heteiben, jóval a Spartacus-lázadás leverése után készült (erre halvány utalás történik). Mégis úgy tűnik, hogy a Kun Béla-féle „feltételek” Lenin 1917-es áprilisi tézisei, a dolgozó és kizsákmányolt nép jogainak kinyilatkoztatásáról 1918 januárjában készített munkája, valamint a hadikommunizmus tapasztalatainak összegzése alapján születtek, nem kevés ultrabalos, szélsőséges, kategorikus szuperlatívusszal. A „levél” a Monarchia széthullásának, a nemzetállamok létrejöttének korszakában a konkrét magyarországi helyzettel nem számolt. Magyarország sorsát az európai vagy világforgóradalomba ágyazta be. Némi kiegészítésekkel szólhatott volna akár az osztrák, a cseh vagy más szociáldemokratáknak is. Ez a gondolkodás vagy politikai *programadás már nem volt ismeretlen Magyarországon, hisz 1918 decemberétől a Vörös Ujságban és más kiadványokban megjelent cikkek, propagandafüzetek ezt a világlátást képviselték.*

Kun Béla szerint az egyesülésről szóló tárgyalás első és megkerülhetetlen feltétele a berni csődpolitikával (azaz az európai szociáldemokráciával) való teljes szakítás és az új Internacionáléhoz való félreérthetetlen csatlakozás. Leszögezte, hogy a parlamenti rendszerre épülő ún. tiszta szocialista kormány nem jelent közeledést a proletárállam tanácsrendszeréhez, s egyben emlékeztetett rá, hogy Oroszországban nem a bolsevikok helyezkedtek a mensevikok álláspontjára.

Bogár Ignác március 28-án (!) az említett kötethez írt bevezetőjében – meglehetősen elnagyoltan – és már a Tanácsköztársaság proklamálása után azt írta, hogy heteken át tárgyalt Kun Bélával és társaival. Az időpontot nem jelölte

meg. Mint ismert, Oroszországból való hazaérkezése után Kun több ismert szociáldemokratával és kevésbé frekventált vezetővel tárgyalt. Mindenütt elzárkóztak nézeteitől. Garbai Sándor januárban Kunék gyűlésére is elment, ám az érvek őt sem győzték meg. Hogy Weltner, Bokányi tárgyalásokat folytatott volna Kunnál, nem bizonyítható adatokkal, de találkozások, beszélgetések nem zárhatók ki. A levelet Bogár Ignác hiteles másolatban megküldte Buchingernek, Böhmnek, Landlernek. Vajon melyik napon juttathatta el nekik?¹⁵

Mennyire vált ismertté a levél? Landler Jenő az Oroszországból hazatért kommunisták felfogását közvetlenül ismerhette meg, hiszen vezetőikkel több ízben találkozott, különösen 1919. február 20-a után, mint védelmükkel megbízott ügyvéd. Buchinger emlékiratában nem tesz említést Kun leveléről. Bogár Ignác állításával szemben Böhm Vilmos kategorikusan állítja, hogy ilyen levelet nem kapott, csak a már említett publikációban olvasta, majd hozzáteszi, hogy tudomása szerint ilyen levelet sem Buchinger, sem Landler nem kapott.¹⁶ Ha esetleg Buchinger Garaminak szőtt volna a levélről, vagy netán futva áttekintette, különösebb jelentőséget nem tulajdoníthatott neki, hiszen a KMP-ről, a bolsevik elméletről és gyakorlatról megvölt a maga véleménye. Garami nemcsak a levélről, de a bizalmas tárgyalásokról sem tudott, és az ezzel kapcsolatos felháborodását emigrációs éveiben folyvást kifejezésre juttatta. Révész Mihálynak – aki az emigránsok különböző csoportjait kívánta egyesíteni – keserűséggel említette a „háta mögötti megbeszéléseket”. Weltner, aki a március 15-e utáni napokban, emlékezete szerint két-három nappal március 21-e előtt érkezett vissza Stockholmból, aligha e levélből tájékozódott az itthoni eseményekről. Garbai, aki a tiszta szociáldemokrata összetételű kormány híve volt, publikálatlan memoárjában állítja, hogy Kun leveléről nem volt tudomása. Hasonlóan nyilatkozott Kunfi 1919 novemberében, cáfolva Berinkegy Dénes nyilatkozatát, aki szerint Kunfi ismerte a levelet. Kunfi kijelentette: „Berinkegy Dénes állítása az első betűtől az utolsóig szemem szedett hazug-

¹⁵ Az *egység okmányai!* A Közoktatásügyi Népbiztosság Kiadása, Budapest, 1919. 6.

¹⁶ BÖHM Vilmos: i. m. 257.

ság.” A levélről még közvetett tudomása sem volt, és először „Az egység okmányai” című füzetben olvasta.¹⁷ Kun Bélával kétszer folytatott elméleti jellegű beszélgetést, míg a február 20-a utáni napokban kétszer keresték fel a kommunista párt megbízottai, arra kérve őt, hogy járjon el a letartóztatottak szabadon bocsátása érdekében a szociáldemokrata vezetőségnél. Ezt Kunfi megtette. Ellenben elzárkózott attól a kommunista javaslatról, hogy tanácskozzanak az MSZDP politikájának felülvizsgálatáról. Kunfi szerint ennyi kapcsolata volt a KMP-vel március 21-e délutánjáig. Az ismert szakszervezeti vezetők nem bocsátkoztak tárgyalásokba a kommunistákkal.

A Kun-féle levélnek, a szociáldemokraták és a kommunisták nem hivatalos megbeszéléseinek közvetett hatása lehetett a munkásságra. Mindezt csak fokozták a Gellérthegyen felállított útegekről, a csepeli munkásoknak a proletárdiktatúra azonnali létrehozásáról szóló híresztelések. A vasmunkások körében is elszaporodtak a kormányellenes fellépések, míg a nyomdászsztrájk előkészületei a kommunisták növekvő befolyásáról tanúskodtak. Mégis, e jelenségek ismeretében is, a szociáldemokrata vezetés az erőszakos hatalomátvételt felelőtlenségnek, ijesztgetésnek, fenyegetésnek, legfeljebb rendkívül káros, elszigetelt kísérletezésnek tartotta.

A Vix-jegyzék sokkhatása

1919. március 20-án délelőtt 11 óra tájban Fernand Vix alezredes, az antant katonai missziójának budapesti vezetője, a nagyhatalmak tisztjeinek kíséretében – ezzel nyomatékosítva a dokumentumban foglaltak kivételes fontosságát – átadta Károlyi Mihálynak, a Népköztársaság ideiglenes elnökének a később hírhedtté vált jegyzéket. A helyszínre, az elnöki hivatalba, hamarosan megérkezett Berinkegy Dénes miniszterelnök és Böhm hadügyminiszter is. A párizsi békekonferencia külügyminiszteri tanácsának február 26-án kelt határozata a magyar és a román csapatok közti semleges zóna kijelöléséről szolt; a

¹⁷ KUNFI Zsigmond: Jegyzetek a diktatúra keletkezéséről. *Az Ember*, 1919. november 13. január 7.

dokumentumot a „Négy Nagy” (az USA elnöke, valamint Anglia, Franciaország, Olaszország miniszterelnöke) március 17-én hagyta jóvá, egyben utasítva De Lobit tábornokot, az antant magyarországi katonai erőinek Belgrádban székelő parancsnokát, hogy azt közölje az érdekeltekkel.

A Vix-jegyzék, azaz az antant újabb, kíméletlen ultimátuma (választ 21-én este 6 óráig kellett adni rá) teljesen új helyzetet teremtett az egyharmadára zsugorodott Magyarországon. Ezáltal az ország további megcsonkításáról szóló, március közepi diplomáciai, katonai körökből származó figyelmeztetések, utalások, célzások – minden kormányzati visszautasítás ellenére – rideg és kegyetlen valósággá váltak.¹⁸

„Lesújtva és megdöbbenve, tanácstalanul tekintettünk a világot kormányzó hatalmak előttünk álló képviselőire... Leírhatatlan ez az érzés, amely áthatott... Milliók sorsáról felelősséggel dönteni néhány órán belül.”¹⁹

A kétségbeesett Károlyi – a diplomáciai kivárástól eltekintve – haragosan közölte a jegyzék elfogadhatatlanságát, tel-

¹⁸ E két nap történetét Hajdu Tibor dolgozta fel a legrészletesebben az 1960-as, 1970-es években megjelent munkáiban. E művek kapcsán is az 1970-es évben keletkezett, a szépirodalmat is megérintő vita számos kérdést pontosított, illetve több, máig is megválaszolatlan problémát felvetett. Az elmúlt években, évtizedekben megjelent, a témával szűkebben vagy tágabban foglalkozó, nem kevés egyoldalúságot, pontatlanságot is hordozó munkák különböző értékűek. Egy alapos elemzést felvonultató, elfoglaltságokat nélkülöző, az objektivitást szigorúan betartó historiográfiai mű(vek) elkészítése igencsak megérett és szükséges. A Vix-jegyzékről és előzményeiről számos feldolgozás született az évtizedek során. Lásd többek közt L. NAGY Zsuzsa: *A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918–1919*. Akadémiai Kiadó, 1965; ORMOS Mária: *Padovától Trianonig 1918–1919*. Kossuth Könyvkiadó, 1983; SIKLÓS András: *Magyarország 1918–1919*. Akadémiai Kiadó, 1978. Legújabban ROMSICS Ignác: *A trianoni békeszerződés* c. monográfiájában részletesen tárgyalja a békekonferencia területi bizottságainak határvitáit és javaslatait. E témával szorosan összefügg az 1999-ben Ádám Magda és Ormos Mária szerkesztésében megjelent *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1918–1919*. c. forráskiadvány. – Az A. Tardieu vezette területi bizottság január végi, februári hosszas és részletes vitája során kialakult Magyarország politikai határa, s a bizottság minden vitatott kérdésben a magyarság hátrányára döntött. Egyben kielégítve az újonnan alakult államok – Csehszlovákia, Szerb-Horvát-Szlovén Királyság – és a hallatlanul megnagyobbított Románia igényeit. E két nap eseményei óráról órára részletesen ismertek a szakirodalomban, ennek ellenére bizonyos események felidézése elkerülhetetlen, jobbára a szociáldemokraták szerepének nyomon követése, elemzése céljából.

¹⁹ BÖHM Vilmos: i. m. 239.

jesíthetlenségét, ugyanis az nemcsak a belgrádi konvenciót érvénytelenítette, hanem szintiszta magyar területeket is idegen impérium alá helyezett. (A semleges zóna nagyobb részében már a román közigazgatás érvényesült, nem is szólva a Szatmárnémeti–Arad vasútvonalról.) Ma teljesen felesleges felidézni a demarkációs vonal értelmezése körül kialakult vitát, hiszen az végül is politikai határ lett. Ilyen körülmények között a koalíciós kormány hónapokon keresztül képviselt külpolitikai magatartása tarthatatlanná vált, ami egyben a wilsonizmus pacifista politikájának csődjét is jelezte. Végleg elvesz a közvélemény amúgy is fogyó támogatása. Érthető, hogy a köztársasági elnök elsősorban a szociáldemokrata párt véleményét kívánta megismerni e válságos órákban, jöllehet a liberális-konzervatív politikusokkal is felvette a kapcsolatot.

Böhm visszament a Hadügyminisztériumba. Munkatársaival közölte, hogy a korábban bejelentett vagy kilátásba helyezett kommunista fellépések megakadályozására vonatkozó preventív intézkedések hatályukat veszítették, mert a jegyzék átadásával gyökeresen új helyzet állt elő. A hadművelleti osztály vezetői – Stromfeld és Tombor ezredesek – egybehangzóan elfogadhatatlannak, teljesíthetetlennek tartották a jegyzékben foglalt követeléseket. „Fegyveres védelemre kell berendezkedni” – vonták le a következtetést. Böhm kikérte Kratochwill ezredes véleményét, aki közölte, hogy a székely csapatok harc nélkül nem hagyják el a helyüket.²⁰

Böhm, teljesítve Károlyi kérését, hamarosan felkereste az MSZDP vezetőségét. Időközben a kormány tagjai – beleértve Garamit, Kunfit, Peidlt – már tájékozódtak a jegyzékről.²¹

²⁰ Uo.

²¹ E fontos, valóban történelmi jelentőségű pártvezetőségi ülésről jegyzőkönyv vagy jóváhagyott emlékeztető nem maradt fenn, valószínűleg nem is készült. A résztvevők nyilatkozatai vagy később keletkezett cikkei, emlékiratai fővonalakban fontos és nélkülözhetetlen források, de az időpontok felcserélése vagy éppen összekeverése, pontatlansága a kutatót is megtévesztheti. Így pl. Garami 1922-es emlékiratában pontatlanul ismerteti a pártvezetőség két ülését, megfeledkezik arról, hogy a Vix-jegyzék átadásakor Böhm is jelen volt, sőt, hogy Károlyi őt bízta meg a tájékoztatással, ezért csodálkozott azon, hogy Böhm és nem ő kapott szót a március 20-i délutáni ülésen. Sőt! Böhm 1923-ban megjelent memoárjában – Garamit nem említve – tömören foglalja össze szereplését és általában a történéseket.

A pártvezetőség március 20-án délután két órakor ült össze, mert Károlyi négy órától tartott Minisztertanácsot, ahol a koalíció legerősebb és népesebb pártjának ismertetnie kellett álláspontját. A szociáldemokrata párt vezetőségének összetétele a forradalom idején jelentősen megváltozott. Formálisan még az 1918. február 10-i rendkívüli kongresszuson megválasztott 11 tagú pártvezetőség volt az MSZDP legfőbb testülete, a valóság azonban más képet mutatott. Noha 1918–1919-ben több rendkívüli kongresszust tartottak, új vezetőség megválasztására nem került sor. A párt legismertebb vezetői fontos állami, kormányzati tisztséget viseltek; szakszervezeti vezetők, nagyüzemek élén kormánybiztosok voltak, míg egyesek nem vettek részt a gyakorlati munkában. Az operatív feladatokat ellátó titkárság felhígult, kicserélődött.

A pártvezetőség és a Szaktanács tagjairól és lakcímről feltehetően még 1918 decemberében készített listán csak öt, 1918 februárjában megválasztott tag neve szerepel (Buchinger, Farkas, Peidl, Peyer, Miákits). Ott olvasható még többek között Kalmár Henrik, a németajkú szociáldemokraták szervezetének vezetője, a román bizottság és lap három tagjának neve: Klárik Ferenc, Rády Sándor (korábban hosszú ideig pártvezetőségi tagok), Cservenka Miklós, Lerner Dezső és Büchler József párttitkár. Ez a névsor inkább a titkárság pillanatnyi összetételét tükrözi; nem valószínű, hogy a pártvezetés (és a titkárság összetétele) márciusban ezzel volt azonos. A titkárság munkájába 1919 januárjában bevonták Vince Sándort. Hamburger Jenő is titkár lett, de neve a listán még nem szerepelt. A Szaktanács tíz tagjának neve igen. (Jászai Samu, Propper Sándor, Malasits Géza, Bíró Dezső, Preusz Mór minden bizonnyal ott volt az üléseken.²² A március 20–21-i vezetőségi üléseken a választmány tagjai is részt vettek és bizonyára felszólaltak, míg mások véleményét (elsősorban a szakszervezeti vezetőket) nem ismerjük. A szokásos nyugodt tárgyalási rendet nem lehetett biztosítani már csak az idő rövidege miatt sem. Mindenesetre a vezetőségi ülések sokkal népesebbek voltak a megszokottnál, s az ülésről

²² Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL) 658. f. 5/42. ó. e.

távozók hamarosan híret vehették a küszöbönálló kormányváltásnak és a kommunistákkal való együttműködésnek. Ezek a hírek – bizonyára már felnagyítva – március 20-án a késő délutáni, esti órákban igencsak elterjedtek városszerte, a kávéházak közönségéig.

Március 20-án délután, még a Minisztertanács ülése előtt megtartott tanácskozássra Böhm hadügyminiszter, pártvezetőségi tag térképpel felszerelve érkezett, s egyben összefoglalta a katonai szakértők véleményét is. Ismertette Károlyi és Berinkey álláspontját: a koalíciós kormány képtelen tovább működni. Károlyi kérésére felszólította a pártvezetőséget, hogy alakítsa ki álláspontját. (A visszaemlékező Garami és Weltner ezt a kora délutáni ülést összekeveri a 21-i, délelőtti viharos ülésen elhangzottakkal.) Autentikusabb Böhm megállapítása: a konkrét belpolitikai helyzetben a koalíciós kormány lemondásával a párt végzetesen sorsdöntő lépés elé került. Így nem véletlen, hogy ekkor a pártvezetőség nem hozott határozatot, inkább megvárta a Minisztertanács döntését, amelyet majd a pártválasztmány és a Munkástanács elé terjeszt. Landler Jenő megbízták, „informálódjon a kommunista párt vezetőinél, milyen álláspontot foglalnak el egy esetleges kényszerű szociáldemokrata kormánnyal szemben”.²³

A késő délutáni órára összehívott Minisztertanácson²⁴ Károlyi Mihály ismertette a Vix-jegyzékben foglalt területi követeléseket, és többek közt kijelentette: mivel a párizsi békekonferencia nem ismeri el a wilsoni békeelveket, új orientációra van szükség a kül- és belpolitikában. A koalíciós kabinet többé nem kormányozhat, ezért a szocialisták egyedül vegyék át a kormányt. Az anarchia és a bolsevizmus elkerülése érdekében tiszta szociáldemokrata kormányzatnak kell alakulnia. Zavartalan működése érdekében a szociáldemokrata párt egyezzen meg a kommunistákkal, hogy „a kommunista párt ezalatt ne borítsa

²³ BÖHM Vilmos: i. m. 242.

²⁴ A kivonatos jegyzőkönyv A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai. (MMTVD) 5. k. Kossuth Könyvkiadó, 1956. 679–680. – KÁROLYI Mihály: Lemondásom története. *Arbeiter Zeitung*, 1919. július 25. Közli: KÁROLYI Mihály: *Egy egész világ ellen*. Gondolat Kiadó, 1965. 484–490.; HAJDU Tibor: *A Magyarországi Tanácsköztársaság*. Március huszonegyedike. I. m.

fel a helyzetet, amíg ez az élethalálharc folyik”. A kormányülésről készült jegyzőkönyv egy 1919. július 11-én kelt újságcikk²⁵ szerint az alábbiakkal egészült ki: „... Egy tisztán szocialista kormányt ... az egész polgárság is szívesen támogatna..., hogy az országot megvédje az imperialista rablótámadásoktól és fenntartsa a közbiztonságot.” Károlyi hozzátette: a kommunistákkal való megegyezés elősegíthetné, hogy elkerüljék a belpolitikai nehézségeket (rendbontás, erőszakosságok, tüntetések, sztrájkok stb.). (Vagyis Károlyi nem számított „jobboldali” fellépésekre.) Fejtegetésein érződik a Böhm által képviselt felfogás a kommunistákkal való megegyezésről. Károlyi végül kiemelte a legsürgősebb teendőket: javasolta a kormány lemondását, biztosítva, hogy ő a helyén marad, amíg lehet; Vixnek átadják a követeléseit elutasító választ (erre 21-én, a határidő lejárta előtt néhány perccel kerülne sor); 21-én kinevezi a szociáldemokrata miniszterelnököt.

Az elsőnek hozzászóló Böhm hadügyminiszterről a jegyzőkönyv egy mondatot közöl: mindenben osztja a köztársasági elnök úr szavait. Böhm ezt visszaemlékezésében részletesebben leírja: A fenyegető antanttámadás és polgárháború megelőzése érdekében egyetlen lehetőség az ultimátum visszautasítása és a szociáldemokrata kormányalakítás, amihez nélkülözhetetlen a kommunistákkal való megegyezés bármilyen hátba támadás elhárítása érdekében. (Vagyis Böhm burkoltan már érintette a kommunistákkal való tárgyalásokat.) Hozzátette, hogy végleges döntést március 21-én a párt fórumai hoznak a kormányalakításról.

Kunfi álláspontja eltért Böhmétől. Böhm szerint Kunfi a megszokottnál is erőteljesebben, nagy hévvel fejtette ki: a kormány maradjon a helyén (Buchinger a 21-i párttanácskozáson szintén a lemondás elhalasztását kívánta), jöllehet a Vix-jegyzékben foglalt követelések elfogadhatatlanok, mégis Kunfi megkísérelte elérni a koalíciós kormánynak a fenntartását a nemzetgyűlési választásokig. Vix tudomására kellene hozni, hogy a koalíciós kormányt felváltó szocialista kormány „átsi-

²⁵ *Arbeiter Zeitung*, 1919. július 25.

mulást jelent a kommunizmus felé”. Kunfinak ez a fontos, sokat sejtető megjegyzése sokkal nagyobb figyelmet érdemelt volna a kormány valamennyi tagjától. Az antantkormányokat olyan helyzet elé kell állítani – folytatta –, vállalják-e a saját népük előtt, hogy a román imperializmus kedvéért egy ma még nem bolsevista országot bolsevista országgá alakítanak át. Ezt rádió útján nyilvánosságra kellene hozni. 1919. november 13-án *Az Ember* c. folyóiratban megjelent cikkében – ezt az „átsimulás” kifejezést használva, s beleértve a Tanácsköztársaság bukásának tanulságait is – hitelesen idézi fel akkori vívódásait. Mint írja: „... a koalíció fenntartását azzal okoltam meg..., hogy a szociáldemokrata kormány nem állhat meg, ha háta mögött egy ellenséges kommunista párt van, s attól tartottam, hogy a munkásság hangulatát a Vix-féle jegyzék visszautasítását követő háborús lehetőséget tekintve, a kommunista párttal való megegyezés kísérlete előbb-utóbb a szociáldemokrata párt kapitulációjához fog vezetni.” (Kunfi, akárcsak Garami is, pontosította Károlyi júliusi nyilatkozatát, aki véglegesnek tekintette már akkor a szociáldemokrata kormány létrejöttét, s bár mindenki erről meg volt győződve – de ekkor, a pontosság kedvéért, csak a kormány lemondásáról szavaztak. Mindehhez hozzá kell tenni, Károlynak Ugron Gáborral és más politikai tényezőkkel folytatott, más eredményre nem vezető tanácskozását.)

Garami a Minisztertanács ülésén elutasította Kunfi demarását. Bizonyos miniszteri rádiónyilatkozatok csak még nagyobb zavart keltenének – jelezte Garami. – A koalíciós kormány nem tartható fenn – mondta, de megoldást nem ajánlott.

A polgári miniszterek egyöntetűen a lemondás mellett nyilatkoztak. Hock János egyben bejelentette a Nemzeti Tanács feloszlását, Juhász Nagy Sándor pedig a nemzetgyűlési választások elhalasztását. (Hock János – a magyar polgári pártok gyakorlatához és tradíciójához igazodva – megjegyezte, hogy a Károlyi-párt csak azért nem lép be a szociáldemokrata pártba, mert ezzel gyengítené a szociáldemokrata többség erejét a bolsevikok elleni fellépésben.)

A Minisztertanács egyhangúlag elfogadta a kormány lemondását, amiről Vix alezredest is jegyzékben tájékoztatta.

Böhm, még a koalíciós kormány hadügyminisztereként, felhívásban kívánt szólni a katonákhoz. Ebben nemcsak a kormány lemondásáról tájékoztatta őket, hanem arról is, hogy a cseh és a román imperialistákkal szövetkezett ellenforradalom megfojtani készül a fiatal magyar köztársaságot. A lemondott kormány helyét a teljesen egységes szociáldemokrata pártból alakult tiszta szocialista kormány foglalja el. Egyben felszólított a Munkástanács és a Katonatanács határozatának betartására.²⁶ A felhívást csak március 22-én szándékoztak kihirdetni. Mindenesetre a proletárdiktatúráról, a kommunistákról még nem esett szó. Ezt az előzetes határozatot egyeztették a Katonatanács elnökével, Pogány Józseffel is.

Valószínű, hogy a polgári politikusok ebben a kormányalakításban megnyugodva, posztjektól megszabadulva, a felelősséget egyedül a szocialistákra hárítva, megkönnyebbülve távoztak a Sándor-palotából. Valószínű – mint Hajdu Tibor megállapítja –, hogy a polgári politikusok (akik Kunfi szerint már belefáradtak a hálátlan és teljesíthetetlen feladatokba) nem látták át a helyzetet: a szociáldemokraták előbb-utóbb engednek a felajzott, hisztérikus hangulatnak, akaratauk és meggyőződésük ellenére kénytelenek lesznek elfogadni a kommunisták felfogását, hisz a demokratikus partnerek támogatására már nem számíthattak.

A késő esti órákba nyúló minisztertanácsi ülésről az újságírók Otthon Körébe távozó Kunfi – aki emlékiratait soha nem foglalta össze, s kéziratait, levelezését nem őrizte meg – már említett 1919. novemberi cikkében megjegyzi: ott s később a lakásán néhány barátjával (neveket nem említ) a kormány lemondása utáni politikai lehetőségekről értekeztek. Kunfi, mint írja, lehetségesnek tartotta a galíciai határhoz közeledő szovjet hadsereggel való együttműködést az antant erőivel szemben, ám ennek politikai feltétele a kommunistákkal való megegyezés. Megemlíti, hogy erről a március 21-i pártvezetőségi ülés dönt, amelynek összehívását Kunfi emlékezete szerint déli 12 órára tették. Kunfi az időpontra rosszul emlékezett, hisz délelőtt 10 órakor már együtt voltak. A 11 tagú pártvezetőség nemcsak a

²⁶ MMTVD 5. k. 683.

választmány tagjaival bővült, hanem a tíztagú Szaktanácscsal és a nagyobb szakszervezetek vezetőivel, a megváltozott összetételű titkársággal is. Az ülésen résztvevők számát lehetetlen megállapítani. Nagy volt a jövés-menés, az izgatottság; zajos viták, hangoskodások, bizakodás, reménykedés, a kétségbe ejtő elkeseredés, az optimista, a harcias elszántság vagy az elkerülhetetlen bukás és vereség érzete, tudata jellemezte a tanácskozást.

Az első felszólaló ezúttal is Böhm Vilmos volt, aki hadügyminiszteri minőségében tájékoztatta a szociáldemokrata grémiumot a Minisztertanács döntéséről, majd összefoglalta véleményét, amelybe a katonákhoz szóló fentebb említett felhívás lényege is beépült. Leszögezte, hogy egy tiszta szocialista kormány még kevésbé vállalkozhat a jegyzékben foglaltak teljesítésére, hiszen egy ilyen kormányt az ellenforradalom pillanatok alatt erőszakosan, fegyveresen elsöpörné a helyéről. Vajon – tette fel a kérdést – a párt ellenállás nélkül átadná a hatalmat az ellenforradalomnak, vagy még egy kísérletet tesz a forradalom megmentésére? A jegyzék visszautasítása természetesen háborút jelent. A sikeres ellenállás érdekében meg kell szüntetni a polgárháborúhoz vezető állapotokat, s meg kell egyezni a kommunistákkal – ismételte meg előző napi javaslatát. Böhm úgy gondolta, hogy a különböző fegyveres csapatok a kormány mögé állnak „egy vésszes védekező körháborúban”. Böhm szerint nyolc órán belül nemcsak a jegyzék visszautasításáról, hanem a forradalom és ellenforradalom sorsáról is döntení kell.

Buchinger a jelenlevőkkel szemben, szinte egyedüliként, a koalíciós kormány hivatalban maradását javasolta. Úgy látta, hogy a kommunistákkal egyesített párt sem lenne elég erős a kormányzásra. „...olyasmire vállalkozni, ami erőnkön felülinek látszott, nem akartam ... nincs más kivezető út, mint tudomásul venni a háborús győztesek diktátumát!”²⁷ Javaslatát, Garamit is beleértve, elutasították.

²⁷BUCHINGER Manó: *Küzdelem a szocializmusért. Emlékek és élmények*. 2. kiad. Népszava Könyvkiadó, 1947. 81. – Garami emlékirataiban e javaslatról megemlítette, hogy az akkori dacos magatartás következményeivel nem számoltak, hiszen a jegyzékben diktált

Böhm Erdélyi Mórnak a közéletmezésről tartott előadását azzal intézte el, „hogy ez nehéz”, míg Garami megjegyzi, hogy az alapos előadásra alig figyeltek. Pedig Erdélyi megállapította: a tervezett megoldás esetén Magyarország közéletmezése csak hamar lehetetlenné fog válik.

Garami Ernő a pártvezetőség minkét ülésén felszólalt. Élesen szembefordult Böhm javaslatával. Korábbi, még a Munkástanács emlékezetes január 7-i ülésén elhangzott koncepciójának megfelelően a polgári demokratikus átalakulást meghaladó, túllicitáló javaslatot időszerűtlennek, végső kimenetelében objektíve csak a konzervatív-reakciós erőknek kedvező megoldásnak tekintette. Magyarországon a munkásságot képviselő szociáldemokrata párt a szervezetlen polgári erőkkel együtt is gyenge; csakis a demokratikus átalakulást is vállaló paraszt- vagy kizgazdapárttal való koalíciós együttműködésben vállalhat kormányzati szerepet. Az egyesüléssel a párt a polgári oldallal való szövetségést elveszti, pedig az értékesebb, mint a kommunistákkal való együttműködés. Így nem véletlen, hogy elutasított mindenféle együttműködést a kommunistákkal. Annál is inkább, mert a bolsevizmus nem testvérpárt, hanem ellenpárt, melyet a szociáldemokraták képtelenek maguk mögé állítani, s bármiféle ilyen kísérlet nemcsak a szociáldemokráciára, hanem az egész munkásságra, a munkásmozgalomra felmérhetetlen veszélyt jelent. Ugyanakkor elismerte: Böhm koncepciójának lehet olyan olvasata, hogy a kormányzati pozícióból le lehetne szerelni a bolsevisták demagógiáját, s így a szociáldemokrata kormány pozíciója megerősödhetne, ám egyezkedni, támogatást, valamiféle együttműködést remélni „csábos lidércfény”. A javaslatot megtévesztőnek tartotta, de „a kínáló megoldás lidérce érthető módon maga után csábította a valamely megoldást szomjazó, agyonzaklatott, fáradt lelkeket”.²⁸

határvonalak a békeszerződésben szerepeltek. (GARAMI Ernő: *Forrongó Magyarország*. Budapest, 1922. 112-113.)

²⁸GARAMI Ernő: *Forrongó Magyarország*. 109-114.; Garami a bolsevizmus bekövetkezéséről. *Népszava*, 1919. október 23.; VARGA Lajos: *Garami Ernő. Politikai életrajz*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. 216-224.

A pártvezetőségi ülés vitája közben érkezett meg a Gyűjtőből Landler Jenő a kommunistákkal való megállapodás hírével. Ezek után szavaztak Böhm javaslatáról, hogy „a kormányt vegye át egyedül a szociáldemokrata párt, és biztosítsa magának, tárgyalások és megállapodások kapcsán, a kommunisták jóindulatú támogatását”.²⁹ Garami úgy tudta, hogy valamiféle barátságos (szocialista kormányt támogató) megegyezésről folytat tárgyalások, de nem szovjet mintájú megállapodásról.³⁰ Garami szerint hárman (ő, Buchinger, Peidl, ám valójában négyen Propperrel) szavaztak a javaslat ellen, a többiek pedig mellette, beleértve a vezetőségi tagokat, a választmányt, a Szaktanács tagjait. A szavazás után Garami kijelentette: „Most temettük el a magyarországi szociáldemokrata pártot.” Buchinger emlékiratai szerint a szavazás után Kunfi odaszólt neki és Garaminak: „Ez a végzet.” Vagyis Garamit és társait leszavazták, s ezzel a megállapodás szabad utat kapott, ami gyakorlatilag a proletárdiktatúra meghonosítását jelentette.³¹ Feltűnő, hogy sem Böhm, sem Garami, sem Weltner emlékirataiban nem említi Kunfi álláspontját, aki idegileg teljesen összeomlott.

A pártvezetőségi ülésre későn érkező Kunfi Garaminak a hatalomátvételt örültségnek, öngyilkosságnak nevező felszólalását említi. Válaszul Garami lemondásra, távolmaradásra felszólító szavaira azt fejtegette, miután a munkásság kénytelen erre a fenyegető útra lépni, senkinek sincs joga „ebben a veszedelmes helyzetben elhagyni a munkásságot, legkevésbé azoknak, akik eddig vezetői voltak”. Garami azonban hajthatatlan maradt.

Buchinger emlékei szerint Garami helyzete kétségbeejtő volt. Nyilvánvalóvá vált teljes politikai összeomlása; egyre csak azt hangoztatta, hogy nem lát semmilyen kivezető utat: „vegyék át a hatalmat csak a kommunisták”, három hét múlva ügyis végük... Ezért félreállt, s mindent befejezettnek tekintett. „... Garami március 21-én a munkásosztályt is határozottan gyengének tartotta arra, hogy a kormányzás felelősségét egymaga

²⁹ GARAMI Ernő: *Forrongó Magyarország*, 113.

³⁰ *Népszava*, 1919. okt. 23.

³¹ BUCHINGER Manó: *Küzdelem a szocializmusért*, 78.

vállalja, a tragikusan alakult helyzetből számára valóban semmilyen kivezető út nem kínálkozott.”³²

Fontos szerepe lehetett Weltner felszólalásának, noha ő csak néhány nappal 21-e előtt érkezett haza Stockholmból, s a kialakult eseményekről bizonyára Landler Jenőtől is informálódott. Már korábbi svédországi tartózkodásai során megismerkedett az orosz szociáldemokraták különböző irányzataival. Közvetlen beszámolókat hallhatott az oroszországi fejleményekről, amelyek nem befolyásolták nem éppen kedvező véleményét Kun Béla politikájának követőiről. Nem vonta kétségbe Garami érvelésének jogosságát, ám úgy vélte, hogy a visszavonulás, a távolmaradás két táborra osztotta volna a munkásmozgalmat, ami a legvéresebb testvérháborúhoz vezet. Azok a tömegek – emlékezett –, amelyek évtizedekig hűségesen követték a szociáldemokrata vezetőket, furcsán érezhették volna magukat, ha válságos időkben otthagyják őket. Mindehhez ugyanekkor hozzáteszi: „A pártvezetőség ülésén részt vevők valamennyien érezték, hogy a szovjet megalakítása Magyarországon esztelen képtelenség. ... Tudom, hogy a bolsevistákkal való egyesülés öngyilkosságot jelent, mégis kísérletet kell tenni a munkásmozgalmak megmentésére.”³³ (Az érvekben nem szerepel az ország.) Mindenesetre Weltner emlékiratában és 1919. novemberi cikkében egyesülésről és nem megállapodásról ír. „Az öngyilkosság két módja között van választásunk. Vagy egyesülünk, vagy félreállunk. Az első biztos bukást jelent, a másik szintén halált jelent a pártra. Szerintem nem szabad elhagyni a munkásokat, kísérletet kell tenni, hogy megmentjük, ami megmenthető.”³⁴ Böhm szerint Weltnernek ezen szavai fejezik ki március 21-e hangulatát. E szavak hatására a szakszervezeti vezetők nem emeltek szót a megállapodás ellen.

³² Uo. 80.; BUCHINGER Manó: *Tanúvallomás*. 138–141.

³³ WELTNER Jakab: *Forradalom, bolsevizmus, emigráció*. Saját kiadás, 1929. 146–147.; VARSÁNYI Érika: *Weltner Jakab életútja*. Kossuth Könyvkiadó, 1988. 95–96.

³⁴ WELTNER Jakab: A „kompromittáltak”. *Az Ember*, 1919. november 13., február 14. – Böhm emlékiratában a megegyezünk szó szerepel. Weltnernél mindkét esetben egyesülünk. BÖHM Vilmos: i. m. 247.

„Tárgyalások” a Gyűjtőfogházban

Abban a pillanatban, amikor a hangulat a kommunisták javára billent, a szakszervezeti vezetők nem hagyhatták bizonytalanságban a tömegeket. Így nem emelt szót senki a kommunisták támogatása nélküli tiszta szociáldemokrata kormány mellett. A kérdés eldőlt, ki kellett jelölni az MSZDP küldöttségét a Gyűjtőben folytatandó tárgyalásra. Emlékei szerint Kunfi maga jelentkezett egyiknek; bár az ízlésével ellenkezett, az ügy fontossága miatt ott akart lenni. Mindenesetre megállapítható, hogy az öttagú küldöttségből csak ketten, Weltner és Kunfi voltak a pártvezetőség tagjai; Landler és Pogány már akkor inkább a kommunisták proletárdiktatúra-felfogását osztotta; Haubrichot, a vasasszakszervezet vezetőségi tagját, az öntök szakosztályának titkárát állítólag Kun kérte. A Szaktanácsot senki sem képviselte, és az ismert szakszervezeti vezetők nem kerültek be a küldöttségbe.

Ekkorra már zaj, közbeszólások tarkították a szociáldemokraták döntő fontosságú tárgyalásait. Az időből is kifutottak, déli egy órára már be is fejezték az egészet. Böhm, Kunfi, Garbai, Weltner szinte egybehangzóan tanúsítják, hogy a pártvezetőség a kormány átvételéről döntött, s ennek érdekében megegyezést keresett a kommunistákkal. Az öttagú bizottság nem kapott utasítást arra, milyen feltételekkel tárgyaljon. Kunfi kölcsönös engedmények árán létrejövő megegyezésre számított. Szerinte lehetne tiszta szociáldemokrata kormány, melyet a kommunisták támogatnak, de lehet koalíciós kormány is. Kunfi tett egy kísérletet, hogy maradjon meg a két párt, működjön együtt, de ne egyesüljön. Ezt a Gyűjtőfogházban senki nem támogatta, majd Kunfi sem erőltette, hisz ez újabb pártszakadáshoz vezetett volna. Érezte, előre látta a tragédiát, ám hagyta, hogy az események elsodorják.

Garbai Sándor a 21-i pártvezetőségi ülésen szembefordult Garami defetistának minősített álláspontjával, s egyetértett a bizottság kijelölésével, folytassanak barátságos tárgyalást a megegyezés érdekében. Ám a tárgyalás Garbai szerint – Weltnernek köszönhetően – már eleve rosszul kezdődött.

Weltner kijelentette, hogy a koalíciós kormányrendszer csődbe jutott. „Azért jöttünk, hogy veletek megállapodásra jussunk.” Szántó Béla emlékiratai szerint a néhány órás tárgyaláson elsőnek Weltner kapott szót, s kijelentette: mind a kormány, mind a szociáldemokrata párt politikája csődöt mondott. A szociáldemokrata párt elfogadja a kommunista párt álláspontját, s a proletárdiktatúra álláspontjára helyezkedik. Az egyesült párt még ma este (21-e) átveszi a hatalmat, s kihirdeti a proletárdiktatúrát. Hozzátette, hogy a jobboldaliak (Garami, Buchinger, Peidl) nem csatlakoznak.

Nagyobb vita a párt elnevezése körül alakult ki. A szociáldemokraták nem fogadták el a „kommunista” elnevezést, mert ebben az esetben nem egyesülésről, hanem behódolásról lenne szó.³⁵ Kunfi megjegyzi, hogy ezek után értelmetlen volt minden további kísérlet. Csak annyit sikerült elérni, hogy az egyesült párt nevéből hiányzott a „kommunista”, így lett az egyesült párt neve „szocialista”. „Az okmány, amelyet ott künn a gyűjtőfogházban aláírtunk, a szociáldemokrata párt teljes kapitulációját jelentette.”³⁶

Weltner 1919 novemberében állította: „... A leghatározottabban tagadni bátorodom azt, hogy az egyesülés kompromittáló bűn lett volna ...az egyesülés elkerülhetetlen szükségesség volt.” A magyar borzalmakért elsősorban a háború bűnösei a felelősek, s azok, „akik egyenesen belekergették a magyar munkásságot a proletárdiktatúra nyomorúságába”.³⁷ Senki nem javasolt olyan megállapodást, amely lehetővé tette volna a diktatúra elkerülését – állítja Weltner. – Dönteni a félreállítás vagy az egyesülés között kellett. Garami álláspontjával vitatkozva a németországi vérfürdőhöz hasonlót vizionál, majd felsorolja és valósnak állítja, hogy a vasasok, a nyomdászok, a csepeliek, a népörség a KMP hívó szavára várt. Ám a tervbe vett prevencióról nem tesz említést, s mintha lebecsülné a Vix-jegyzék sokkoló hatását. Később ő is – mint többek – Garami prognózisát igazolja.

³⁵ PIL 729. f. 24. ó. e.

³⁶ Az *Ember*, 1919. november 13.

³⁷ Uo.

A mindvégig szociáldemokrata nézeteket valló nagykanizsai párttitkár, Sneff József, majd direktórium elnök, akit a fehér ellenforradalom terroristái halálra kínáltak a börtönben, Weltnerhez hasonló állásponton volt a Tanácsköztársaság idején: „Mi fokozatosan akartuk megvalósítani a programot, de nem lehetett. Kénytelenek voltunk természetellenes eszközhöz nyúlni. A külső és belső körülmények zavarták bele Magyarországot a két forradalomba.”³⁸

Miután Landler március 21-én dél körül az előzetes tárgyalás után a Gyűjtőfogházból távozott, a letartóztatásban lévő kommunisták megfogalmazták az egyesülés feltételeit. A szociáldemokrata küldöttséggel folytatott tárgyalásról tájékoztatták a még a Gyűjtőben fogva tartott néhány kommunistát. Az egyesülés ellen csak Illés Artúrnak volt kifogása. Az öttagú szociáldemokrata küldöttség kész helyzet elé került, az idő is sürgetett, s alig volt lehetőség alapos tárgyalásra, esetleg vitára. Mindenesetre ez kapituláció volt.

Haubrich József később azt vallotta, hogy a Gyűjtőben több szociáldemokratát ismert fel, Kun Bélát akkor látta először. A résztvevők között név szerint említi Kunfit, Weltner, valamint tévesen Garbait. Arra kapacitálták, hogy írja alá az egységkommányt, mert ő képviseli a vasmunkásokat. Haubrich aláírta, bár ennek nem tulajdonított különösebb jelentőséget, mert az ismert szociáldemokrata vezetők is megtették.³⁹

Weltner visszaemlékezésében megismétli, hogy a pártvezetőség a megegyezés feltételeinek aláírására nem adott felhatalmazást, de hozzáteszi, hogy ez nem tekinthető véglegesnek (Weltner kiemelés), mert csak a részletek megismerését követően, a pártválasztmány hozzájárulása után válhatott kötelezővé.⁴⁰ Mindez utólagos, formális magyarázat, hiszen személy szerint Weltner nem látott más megoldást. Kunfi egyedül maradt, és kapitulált.

³⁸ PÁL József: Nagykanizsa a Tanácsköztársaság időszakában. In: *Tanulmányok a Magyar Tanácsköztársaság Zala megyei történetéből*. Zalaegerszeg, 1971. 231-280.

³⁹ *Népszava*, 1920. január 3.

⁴⁰ WELTNER Jakab: i. m. 147.

Az 1917-ben felállított pártválasztmány kibővített ülése fél négykor kezdte meg tanácskozását. A megjelentek tudták, hogy az öttagú küldöttség a Gyűjtőben tárgyal a kommunistákkal, jóllehet a feltételeket részletesen nem ismerték. A választmány tagjai hittek a megállapodás, az együttműködés elkerülhetetlen szükségességében, s az egymás elleni harc megszüntetésében bizakodtak. Ennek ellenére Garbai úgy emlékszik, hogy a választmányi ülés hangulata gondterhelt, nyomott volt, hisz a megállapodást teljes egészében nem ismerték. Ezt az ülést is – mint már a párt történetében számtalanszor – Garbai nyitotta meg. Ismertette a pártvezetőség délelőtti határozatát, azonban idegeiben inkább a kényszerhelyzetet, s nem a kibontakozást érezte. „...Mint az alvajárók, kénytelenek vagyunk a szakadék felett járni” – mondta. Bejelentette, hogy a Munkástanácsot este 7 órára hívták össze.

A pártválasztmányi ülésen részt vevő Vince Sándor szerint jelentős volt a távolmaradottak száma, ami nem is csoda, mert a távirati értesítés későn érkezett. „Garbai szavaiban se viharzott a szokott lelkesedés ... érezhető volt, hogy a feladat, amelyet el kell látnia, nem volt kedvére való. Halotti csendben hallgatták előadását.” A választmány nem volt határozatképes.⁴¹

A választmány ülésezése alatt érkezett meg a Gyűjtőből a küldöttség, s ismertette a megállapodás szövegét. A választmány többsége elfogadta az egyesülést, és hozzájárult a proletárdiktatúra kikiáltásához. Garbai megkérdezte a mellette ülő Jászai Samut, mit szól hozzá. A válasz: „Minden későn van ... a fő kérdés az, milyen lesz a nemzetközi munkásosztály álláspontja; magunk nem tudunk megállni, de ha a környező államok szintén átalakulnak, nyert ügyünk van.” Garbai ehhez nem fűzött kommentárt.

Megemlíti viszont, hogy Rónai Zoltán és a temesvári Roth Ottó (akinek élénk közreműködésével kiáltották ki 1918 őszén a Bánáti Köztársaságot), Garami álláspontjához közelítve, nagy veszedelmet láttak abban, hogy a párt feladja addig képviselt demokratizmusát. A proletárdiktatúrával sem elméleti, sem

⁴¹ Vince Sándor visszaemlékezése. PII. 965. f. 1. ó. e. 410.

gyakorlati szempontból nem értenek egyet.⁴² Vince megjegyzi, hogy Roth szerint az antant nagyon jelentős haderőt vont össze a Bácskában és a Bánátban. A katonai tülerővel szemben csak hetekig tartható a diktatúra. Böhm is emlékezett Rónai javaslatára, aki a katasztrófa megakadályozására a kommunisták nélküli tiszta szociáldemokrata kormány megalakítása mellett nyilatkozott (ezt az esti munkástanácsi ülésen is megtette). Rónai és Roth javaslatai szinte egyöntetű elutasításban részesültek. Így nem sok értelme volt bármi ellenkező lépést tenni. A résztvevők nem figyeltek az érveire.⁴³

Időközben a Katonatanács, Pogány időzítésének megfelelően a Munkástanács döntését néhány órával megelőzve, határozatban elfogadta a proletárdiktatúrát, s gyakorlatilag átvette a fegyveres hatalmat. A késő délutáni órákban megkezdődött az autók rekvirálása, a fontosabb intézmények fegyveres megszállása. A nyomdatulajdonosok megtudva, megérezve a kormányváltást, pillanatok alatt megállapodtak a szakszervezettel, s elfogadták a követeléseit. Március 22-én megjelentek a lapok.

A demokratikus kormány utolsó ülése. A proletárdiktatúra kihirdetése a Munkástanács esti ülésén

A délután négy órára összehívott utolsó minisztertanácsi ülés – Garami emlékei szerint – merő formalitás volt. A miniszterek különféle ügyek likvidálásával foglalkoztak, alaptőke-emelésről, a ruha-, a fehérnemű-, cipőkereskedők készleteinek igénybeviteléről, katonák, hadifoglyok ruhaellátásáról határoztak. Meghallgatták a Vix alezredesnek küldendő választ. Vagyis a lemondást elhatározó kormány még úgy vélekedett, hogy a következő napon kinevezendő szociáldemokrata miniszterelnök

⁴² Garbai visszaemlékezése. PIL 810. f. 36. ő. e.

⁴³ BÖHM Vilmos: i. m. 249. – Weltner emlékiratában összetéveszti a választmány és a Munkástanács ülését, ez utóbbi időpontját fél hétben jelöli meg. Egyszerűen kifejejtí a pártválasztmányi ülést. Böhm pontosabb, Weltner az események közlésében részletesebb.

kormányja folyamatosan végzi a megkezdett munkát. A szociáldemokrata miniszterek nem várták meg ugyan a választmányi ülés határozatát, ám a pártvezetőségi ülés döntésében nagyjából körvonalazódott a végkifejlet. A Minisztertanács polgári tagjait erről a három szociáldemokrata miniszter nem tájékoztatta, ezt a tárgyaláson és a választmányi ülésen részt vevő Kunfitól várták. Kunfi másfél óras késéssel érkezett az utolsó kormányülésre, s azt gondolta, hogy a jelenlevő szociáldemokrata miniszterek adtak már valamiféle tájékoztatást. Ez elmaradt, s a különféle tanácskozásokról érkező Kunfi közölte, hogy „undorral, de a kényszerű helyzetnek engedve a szociáldemokrata párt vállalja a kormányzást a kommunisták támogatásával”. Mindezt Kunfi a Munkástanács este hét órakor kezdődő ülése előtt közölte, azt azonban elhallgatta, hogy a hatalmat a tanácsok gyakorolják – amint az a délutáni órákban aláírt egységkormányban szerepelt. Kunfi Garbai miniszterelnöki kinevezését javasolta, pedig a kormánytöbbség, s maga a köztársasági elnök is, Kunfira tett. Ez a tény a polgári demokratikus politikusok számára nemcsak váratlan, hanem egyben elkésztető is volt, hiszen ők 1918 folytatásában bíztak.

Garami e közlés hallatán fogalmazta meg gyakran idézett sorait: közölte, hogy nemcsak közfunkciót nem vállal az új felállásban, hanem lemond pártvezetőségi tagságáról is és semmilyen pártfórumon nem jelenik meg. Kérte Böhmöt, hogy levelét juttassa el a pártvezetőséghez. Néhány perccel később újabb csapás érte. Rónai Zoltán közölte, hogy az új párt neve Magyarországi Szocialista Párt. Garami bevallja, nem számított rá, hogy párttársai ennyire elveszítsék a fejüket. Számára ez a párt pillanatok alatt idegenné vált, hisz a párt nevéből tüntetően kihagyták a „demokratikus” jelzőt. Új levelet fogalmazott, amelyben nyilatkozat formájában közölte, hogy nemcsak a pártvezetőségből, hanem a pártból is kilép. Arra kérte Böhmöt, hogy ezt közölje a *Népszava*. (A *Népszava* ezt nem tette meg, amit Garami súlyos figyelmeztetésként értékelt.) Böhm és Kunfi hiába kapacitálták álláspontjának megváltoztatására, hajthatatlan maradt. Peidl is közölte, hogy minden mozgalmi tevékenységtől visszavonul.

Károlyi, amikor megtudta, hogy Garami kilépett a pártból, csodálkozott, miért nem tette még meg ezt az egy lépést a bolsevizmus felé. Garami emlékiratában részletesen megmagyarázza döntése okát és azt is, hogy Károlyi miért nem értette meg az érveit. Hozzátette azonban: ki tehetne ezért Károlyinak szemrehányást, „amikor a szociáldemokrata pártnak számos régi vezetője gondolkodott abban a pillanatban éppen úgy, mint ő”.⁴⁴

„A két érdeemes, régi harcos távozása megrendítő hatást tett rám – írta Böhm –, de a feltorlódott események minden egyéni akarathoz erősebbnek bizonyultak.”⁴⁵

Böhm és Kunfi a Minisztertanácson kérte a kommunista foglyok szabadon bocsátását. Juhász-Nagy Sándor kijelenti, hogy a változott viszonyok folytán ezt nem ellenzi, de a kegyelem megadását a köztársasági elnöknel másnap az új kormány kezdeményezze. A kormány azonban a két szociáldemokrata miniszter hajhatatlanságának engedve úgy döntött, hogy még az est folyamán meg kell szüntetni az eljárást, és a foglyokat szabadon kell bocsátani.⁴⁶ Ezt a kormányhatározatot Moór Pál városparancsnok utasítására Váry Albert főállamügyész-helyettes két tiszttel egyetemben este 8 és 9 között végrehajtotta. A Gyűjtőt már nagy tömeg vette körül. Összesen 48 fő szabadult.⁴⁷

A Minisztertanács polgári miniszterei a kialakult gyakorlatnak megfelelően úgy tudták, hogy az új kormányfőt a köztársasági elnök nevezi ki. Közülük néhányan Kunfit már miniszterelnöknek szólították, Károlyi is öbenne gondolkodott.

A Vix-jegyzék okozta sokkhatás nyomán elképesztő gyorsasággal kialakult változások Károlyi köztársasági elnök helyzetét is kétségessé tették. Károlyi felvetette Garaminak: maradjon-e egyáltalán? Garami maradásra biztatta; talán tompítóan hat majd a továbbiakban. Kunfi csak hümmögött, vállát vonogatta. Böhm már sejtette, hogy érdemeinek bensőséges méltá-

⁴⁴ GARAMI Ernő: *Forrongó Magyarország*. 116–117. Idézi Hajdu Tibor: *Károlyi Mihály*, I. m. 329–330.

⁴⁵ BÖHM Vilmos: i. m. 254.

⁴⁶ MMTVD 5. k. 681.

⁴⁷ HAJDU Tibor: *A Magyarország Tanácsköztársaság*. 42.; *Hogyan bocsátották szabadon a kommunistákat? Népszava*, 1919. március 23.

tása mellett el kell búcsúzni tőle, de ezt nem tette szóvá. Inkább kínosan hallgatott, jól tudva, hogy proletárdiktatúrában nem létezhet egy demokráciára emlékeztető elnök.⁴⁸

A Munkástanács esti ülésére Károlyit már nem hívták meg – a diktatúra első napjaiban az új rendszer vezetői ezt igyekeztek megmagyarázni. A Városháza közgyűlési terme megtelt. Természetesen már tudtak a Vix-jegyzék visszautasításáról, a kormány lemondásáról, a két párt egyesüléséről. A változások bejelentése Garbaira hárult, aki az új hatalomváltást külpolitikai okokkal magyarázta. Visszapillantott az októberi forradalomra, a fegyverszüneti megállapodásra, a demarkációs vonal megállapítására és annak sorozatos megszegésére. Az önrendelkezési jogra való hivatkozásból pedig az következik – emlékeztetett a wilsonizmusra –, hogy „területek csak akkor szakadhatnak le az ország testéből, ha azon a területen élő népek így döntenek”. De nem ez történt. A jegyzékben követelt demarsot a kormány nem fogadhatta el, mert az egyenlő lenne az öngyilkossággal. „Akik Párizsban együtt ülnek, imperialista békét akarnak megteremteni. ... Ez nem demokrácia, és ez nem lehet alap arra, hogy a szociáldemokrácia a demokrácia alapján haladjon.” Az antant – folytatta vádját Párizs ellen – a kormányt nem ismerte el, s csak a szédelgés politikáját alkalmazta, Nyugatról csak a diktatőrikus béke jöhet, ezért le kell mondani a nemzetgyűlési választásokról. „Nincs más út, mint elfogadni a diktatúrának egy másik fajtáját.” Félreérthetetlenül leszögezte, hogy a szociáldemokrata pártot az antant kényszerítette az új irányzat felé. Így, amit Nyugatról nem kaptunk meg, azt Keletről akarjuk megkapni! Polgári kormány már csak azért sem jöhet, mert az orosz proletárok serege közeledőben van, s a magyarországi proletariátus felajánlja testvéri szövetségét az orosz szovjetkormánynak. Mindehhez meg kell teremteni a békét a szociáldemokraták és a kommunisták között.

Beszéde záró részében a legfontosabb és legsürgősebb feladatokat is megjelölte, nem hallgatva el a nehézségeket. De a

⁴⁸ Károlyi lemondásáról és mások szerepéről lásd HAJDU Tibor: *Károlyi Mihály*, 330–335.; KÁROLYI Mihály: *Lemondásom története*. In: *Károlyi Mihály: Egy egész világ ellen*. 484–490.

szociáldemokratáknak a feladatokat vállalniuk kell, mert nincs más út. A félreállással, elzárkózással – szölt Garami híveinek – a tömegek nem nyugodnának meg. Úgy vélte, hogy a tanácsok rendszerével teremthető meg az erős, központi kormányzás. Befejezésül kérte a Munkástanácsról, az egyesülésről, a hatalomátvételtől szóló javaslatot fogadják el.⁴⁹ (Garbai beszédét később többen – köztük Böhm is – a nacionál-bolsevizmus megnyilvánulásának aposztrofálták.)

A Munkástanács nagy lelkesedéssel fogadta el a határozatot. Rónai Zoltán és Roth Ottó – akárcsak a választmányi ülésen – megkísérelte az egyesülést elutasítani, ám sikertelenül.

A kommunista párt nevében Bolgár Elek közölte, hogy a régi képviselőházban összegyűlt kommunisták lelkesedéssel fogadták az egyesülésről szóló határozatot, amely – szerinte – ékes bizonyítéka a magyar proletariátus érettségének. Hozzátette, hogy e határozat sorsdöntő lesz nemcsak Magyarország, hanem egész Közép-Európa életében.⁵⁰

A Munkástanács ülést Bokányi Dezső rekesztette be, s egyben közölte azt is, hogy a Munkástanács eddigi formájában megszűnik.

Emlékirataiban Böhm szerint a nap történéseivel elvégzett (*consummatum est*) – a szép reményekre jogosító októberi forradalom. A bukás okát a bolsevik agitációban, s főleg az antant rosszakarató aknamunkájában látta.

Az, hogy a kormányzat elutasította a Vix-jegyzéket és lemondott, új helyzetet teremtett: meghírdették a fegyveres önvédelmi háborút.

A polgári pártok elzárkóztak a kormányzati hatalom további gyakorlásától, gyengítve a társadalmi erők összefogását. A szervezetlen és gyenge polgárság a forradalmi időben a gyors sodrású események mérséklésére, fékezésére alkalmatlan volt. Ugyanakkor a valóságos politikai erőt képviselő szervezett munkásság s nem kevés vezetője, irányítója az adott helyzetben eltúlozta a társadalomban, az állami életben betöltött szerepét,

⁴⁹ *Népszava*, 1919. március 22.; PIL 810. f. 38. ó. e. – Garbai visszaemlékezésében rámutat, hogy az újonnan alakult országok nem követték a magyar fordulatot.

⁵⁰ *Vörös Ujság*, 1919. március 22. MMTVD 5. k. 691.

pedig a lakosság kisebb részét képviselte. A forradalmas időben hatalmas áldozatvállalását, morális elhivatottságát a társadalom különböző csoportjai is elismerték, méltányolták, és jövőbeni jelentőségét is felismerték, ám vezető, olykor egyedülinek is felfogható szerepét kétségbe vonták.

A demokrácia táborának gyengeségét jelezte, hogy az adott pillanatban már a Nemzeti Tanácsban részt vevő pártok sem csatlakoztak a dualista rendszerrel szembenálló progresszív erőkhöz. A decemberi-januári kormányválság idején a Lovászy Márton vezette Polgárszövetség – a köztársaság elismerésének alapján – ellenzékbe vonult, s most a különféle túlzásokkal szemben bátortalan kísérletet tett a fékek beindítására. Ugyanakkor a kisgazdapárt, az 1919. januári átmeneti bizonytalankodásán túllépve, a Károlyi nevével fémjelzett Függetlenségi Párttal fogott össze.

1919. március 20-án az általános választójogra épített majdani parlamentáris köztársasági rendszer hajója zátonyra futott. A koalíciós kormányból szinte fellelegezve távoztak a függetlenségi, a kisgazda, a liberális, a radikális vagy a párton kívüli miniszterek, pedig jól tudták: a jegyzék elutasítása egyenlő az önvédelmi háború meghirdetésével a nemzet érdekében. Az a furcsa helyzet állt elő, hogy az önvédelmi harc megszervezése a széles arányú nemzeti összefogás elmaradása miatt a munkásságra, annak pártjára hárult, annál is inkább, mert a tiszta szociáldemokrata kormány létrehozásának immár januártól számított követelése az utolsó mentsvár reményét keltette március tragikus napjaiban, s a kormányátvétel természetesnek tűnt, ellenállásba nem ütközött. A demokratikus polgári pártok a kommunistákkal való bármilyen együttműködéstől elzárkóztak (és viszont), de nem kifogásolták az MSZDP-nek a KMP-vel való valamilyen megegyezését éppen a belső béke érdekében.

A szociáldemokrata vezetés többsége számára a gyökerelesen megváltozott körülmények miatt a szervezett munkásság korábban megbomlott egységének további fenntartása, elmélyítése járhatatlan útnak tűnt. Bel- és külpolitikai okokból a szervezett munkásság körében is felerősödött a politikai fordulat, a „szocializálás” életbeléptetésének követelése, amit csak

tovább fokozott a nemzeti érzést megalázó antant-ultimátum. A Berinkey-kormány lemondása egyben a nemzetgyűlési választások elejtését is jelentette, s ez megkönnyítette a kommunistákkal való megegyezést, akik eleve szembehelyezkedtek a demokratikus választásokkal, a parlamentarizmussal. A megváltozott körülmények között kézenfekvőnek tűnhetett, hogy az állam működését a tanácsrendszerre alapozzák, bár ezt a szociáldemokraták átmenetinek tartották. A KMP-vel való megállapodás hívei még azzal érveltek, hogy külső katonai támogatást csak Szovjet-Oroszországtól remélhettek, ám ilyenre polgári kormány aligha számíthatott. Vagyis a kormányzati szerepvállaláshoz nélkülözhetetlen valamilyen megállapodás. A megegyezés hívei, Garami figyelmeztetését figyelmen kívül hagyva, abban bíztak, hogy a kommunisták hatalomvágyát, irreális célkitűzéseit képesek lesznek visszaverni, megfelelő mederbe terelni, hiszen a kommunisták megnövekedett befolyása ellenére, a nagy többség mögöttük állt.

Az európai és a világforradalom közeledését vizionáló, s a magyarországi proletárforradalmat gyorsított menetben előkészítő KMP vezérkarától nem állt távol a Németországban meghíúsított spartakista felkelésre hajazó fellépés előidézése. A közeli hatalomátvételtől elszaporodott híresztelések – egyes fővárosi üzemekben a proletárdiktatúrát követelő határozatok terjesztése, bizonyos stratégiai intézmények fegyveres megszállásának szervezése, kézi vagy nehéz fegyverek beszerzése (az erről szóló híreket a Tanácsköztársaságban szerepet vállaló szociáldemokrata vezetők eltűzötték) – a koalíciós kormányt, beleértve a hadügyminisztériumot, a rendőrséget preventív intézkedések megtételére készítette. Ugyanakkor a letartóztatott kommunisták nagy részét – kivéve a legfontosabb vezetőket – szabadon bocsátották. Noha a rendőrségnek voltak információi a kommunistákkal folytatott tárgyalásokról, a március 21-i fordulat váratlanul érte őket. A rendőrség vezetői (Dietz Károly, Páll György, Szentiványi Béla) az Operában voltak, vagy banketten, vacsorán vettek részt. A Mosonyi utcai laktanyában nyugalom volt, a rendkívüli készültségnek nyoma sem látszott. A szociáldemokrata vezetőség március közepén egyöntetűen elzárkózott

minden erőszakos lépéstől, bizonyos demonstrációk betiltásától. Erejét, figyelmét, egész szervezeti tevékenységét a nemzetgyűlési választások lebonyolítására összpontosította.

A március 21-én „az egyesülésről” aláírt megállapodás egyetlen eredménye az volt, hogy a valóságos vagy felnagyított veszélyt, nevezetesen a fegyveres összeütközést, a véres konfliktust elhárította. Nem folyt vér a fővárosban, pillanatnyilag a polgárháborús veszély réme nem borzolta a kedélyeket. A nemzeti érzést megalázó ultimátum elutasítása harci elszántságot is sugározhatott, de a két párt vezetői a nemzeti összefogásról nem nyilatkoztak. A szociáldemokrata delegátusok az együttműködést különböző módon értelmezték, de a pártválasztmánytól nem kaptak felhatalmazást az egyesülésre. A KMP által diktált feltételeket az aláírás előtt mindenképpen ismertetni kellett volna a megfelelő testületekkel, vállalva az ultimátum határidejének be nem tartását, hisz a formailag még létező kormány nem tudott az aláírt szövegről.

Ez a lépés a kormány polgári minisztereivel és magával Károlyi Mihály köztársasági elnökkel szemben nemcsak megtevesztő, félrevezető, tisztességtelen, megalázó, hanem súlyos következményekkel járó politikai hiba is volt.

A Kormányzótanács megalakulása

Március 21-én az esti órákban, a drámai párttestületi tanácskozás és az utolsó minisztertanácsi ülés után Garami Ernő az őt hazaszállító autóban (melyet útközben szuronyos katonák többször megállítottak és el akartak tőle kobozni), töprengett a félelmetes gyorsasággal száguldó eseményeken. Időközben már értesült arról, hogy az Operában az előadást megszakítva jelentették be a proletárdiktatúrát. Keserűen állapította meg, hogy negyedszázados munkája, különösen pedig 1919. január-márciusi harca a katasztrofális támadások következtében semmivé vált. A rohanó események legpesszimistább vízióit is túlhaladták. A lavina megállíthatatlanul elindult, s az egyezséget aláíró szociáldemokraták képtelenek lesznek visszafogni a kommunisták diktálta tempót, erőszakosságukat. Autója eköz-

ben elhaladt az Erzsébet körúton lévő kivilágított ablakú párttitkárság előtt. A kapu előtt hosszú autósor – ekkor alakították meg kormányzótanácsot.⁵¹

Moór Pál főhadnagy a Katonatanács nevében utasította az állami főügyész-helyettest, hogy engedje szabadon a letartóztatott kommunistákat. Este a Gyűjtőfogházban először Kun Bélával közölték az azonnali szabadulásáról szóló határozatot, majd utána minden letartóztatottal. A Gyűjtő körül lelkes tömeg várta a szabadulókat, akik közül számosan a főügyész-helyettes autójába préselődtek. Váry Albert még gyalogosan az ügyészség fogházába ment, ahol szabadlábba helyezte Róth Sándort és a Kun Béla közvetlen környezetéhez tartozó Nánási Györgyöt, aki 1919 májusában a KMP-vel, Kun Bélával kapcsolatban mindent megtagadott. Az autón és más módon nem egyszerre érkező kommunista személyiségeket az MSZDP titkárságán már várták a szociáldemokrata párt többéves, évtizedes mozgalmi múltra visszatekintő, gondterhelt vezetői.

Böhm Vilmos bevallja, hogy ezekben a percekben, órákban az összegyűlt szociáldemokrata vezetők (jegyzőkönyvszerű emlékeztetők nem állnak rendelkezésre) többsége teljes bizonytalanságban leledzett, s fogalmuk sem volt arról, „a kiöntött ár hova sodorja az országot”. A népes kommunista küldöttséget – állítja Böhm – nem ismerte. Megfelelkezik azonban arról, hogy a kommunisták közül többen azelőtt a szociáldemokrata párt vagy a szakszervezet neves vezetői voltak: pl. Vántus Károly, Nyisztor György, az ismert ellenzéki Vágó Béla, sőt maga Kun Béla is. Az egybegyűltek közt volt Szamuely Tibor. A háború előtt kisebb lapokban elhelyezett tudósításokkal jelentkezett, egyes írásai a *Népszavában* is megjelentek, amiben semmi különös nem volt. 1918-ban a Moszkvában megjelenő *Szociális Forradalom* egyik szerkesztőjeként és cikkírójaként viszont kitűnt határtalan szociáldemokrata-ellenességével. A Cseka égisze alatt alapos tapasztalatokat szerzett az ellenforradalmi szervezkedések és megmozdulások fegyveres leverésében. Szamuely hazai „ismertségét” tanúsítja, hogy a tanácskozásról

⁵¹ GARAMI Ernő: *Forrongó Magyarország*. 115–118.

készült jegyzőkönyv nevét „Szamuelyi”-ként írta. A KMP által a Kormányzótanácsba delegáltak közül négyen – Hevesi Gyula (a jegyzőkönyvben Hevessy), Illés Artur, Seidler Ernő, Székely Béla – főleg a háború éveiben kisebb-nagyobb funkciót töltöttek be a Magántisztviselők Szövetségében, illetve az IKTOSZ-ban. Szántó Béla is ebben az utóbbi kereskedelmi, pénzügyi alkalmazottakat tömörítő szakszervezetben tevékenykedett. Vele együtt öt népbiztos ugyancsak innen került ki, valóságos fizikaimunkás-élményük, múltjuk nem volt. Kivételt Fiedler Rezső jelentett, a vasasszakszervezet munkatársa, egy időben aradi szociáldemokrata párttitkár. A központi szakszervezeti mozgalomnak egyikük sem volt irányítója, azaz nem volt mozgalmi vagy személyes kapcsolatuk az MSZDP élvonalbeli vezetésével. Az orvos Guth Antal, a jogász Láday István, az ügyvéd Stefán Ágoston a szociáldemokrata mozgalomban teljesen ismeretlenek. Rákosi Mátyás (nevét a Kormányzótanács megalakulásáról készített okmányban Rákossynak jegyezték fel; igaz, Dovcsák is Dofcsák lett) bevallottan MSZDP-tag volt, ám ilyen irányú buzgólkodása ismeretlen, viszont jelentősebb szerepet vállalt a Galilei Körben. A hadifogságban eltöltött három évben nem került kapcsolatba a kialakuló kommunista szerveződésekkel, még a forradalmi Petrográdban sem. 1918 májusában az egyik hadifogoly-szállítmánnyal hazatért, s szerencsésen megúszta az olasz frontra vezénylest. Novembertől tűnt fel a KMP-ben. A filozófus Lukács György nem kevés messianisztikus elszántsággal, kompromisszumot kizáró eltökéltségével – főleg az 1918. decemberi–1919. januári németországi fejlemények kiábrándító hatására – lépett a forradalmi „tettek” mezejére, kiváltva ezzel korábbi pályatársai értetlenségét, valamint az ultraradikális fiatal kommunisták gyanakvását is. Így tehát Böhm valóban sokukkal aligha találkozott személyesen, néhányukról bizonyára hallott valamit. Vagyis a KMP vezetőinek jelentős része a munkásosztályt a gyakorlati, mindennapi életből alig ismerte, s csak a társadalom felett álló, történelmi hivatást beteljesítő absztrakt fogalomként értelmezte. A nagy mozgalmi tapasztalattal rendelkező szakmunkásság nem kevés fenntartással, néhol gyanakvással fogadta a „felülről” érkezőket.

Ezen a késő esti tanácskozáson a szociáldemokrata vezetőségből a 21-én lemondottak kivételével mindenki megjelent, úgyszintén az MSZDP titkárságának és a Szaktanácsnak a tagjai. Weltner Jakab nyitotta meg az ülést.⁵² Felolvasta a Gyűjtőben aláírt megállapodást, amelyet különböző testületek, beleértve a Munkástanácsot is, elfogadtak. Ezután került sor a kormány megalakítására, amelyet Bokányi Dezső javaslatára, néhány szociáldemokrata nem kis megrökönyödését kiváltva, a Kormányzótanácsnak, a minisztériumokat pedig népbiztosságoknak nevezték el. Ezt eredetileg orosz mintára a kommunisták javasolták.

A Gyűjtőben lefolytatott tárgyalások során elvi megállapodás született a két párt tagjaiból álló kormány összetételéről. A szociáldemokraták e délutáni tárgyalások után bizonyára hozzáfogtak a névsor összeállításához, ragaszkodva a szociáldemokratákból álló kormányhoz. A helyettesekről mint politikai államtitkárokról és nem mint egyenrangú helyettesekről vélekedhettek. Az, hogy Garbai Sándor legyen a kormányfő, már a Vix-jegyzék kapcsán is felvetődött, s Károlyi tudott róla. A kommunistákkal történt megállapodás után minden Garbai mellett szólt, hiszen ő volt 1919 januárja óta a tiszta szociáldemokrata kormány fő szószólója. Garbai 1919 januárjában megjelent a kommunisták gyűlésén, noha onnan megbántva és felháborodva távozott, s mindvégig megalapozott fenntartásai voltak velük szemben. Garbai számtalan tanácskozást, kongresszust irányított, tárgyalásra kész partnernek bizonyult. Megnyerő modora volt, jó szónoki adottságokkal. Landler Jenőre hatalmas feladat, a belügyek irányítása hárult. Helyettese a kommunista Vágó Béla lett, akit már az MSZDP-ből is jól ismert. Landler már a Károlyi-kormány idején is várományosa volt a belügyi államtitkárságnak, ám Batthyány Tivadar minden együttműködéstől elzárkózott. Landler ideiglenesen Garami kereskedelmi minisztériumát is megkapta. (Nem foglalkoztak azzal, hogy általános szocializálás mellett milyen feladata lehet egy

⁵² A tanácskozásról hitelt érdemlő, részletes jegyzőkönyv nem készült. Csak rövid kommuniké áll rendelkezésre. Az emlékeztető szerzője, Vince Sándor emlékiratában nem számolt be a lezajlott eseményekről. (FKT 46. sz. dokumentum.)

ilyen, „polgári” töltetű minisztériumnak, amelyet hamarosan a Szocializálási Népbiztossághoz csatoltak Haubrich Józseffel és Rákosi Mátyással együtt.)⁵³

Kunfi személye megtestesített valamiféle folyamatosságot, hiszen a minisztersége idején lerakta az oktatás demokratizálásának alapjait, s népbiztosi működése azt szolgálta, hogy az egyetemes és a magyar kultúra értékeit minél többen megismerhessék. Böhm bizonyos hezitálás után nem távozott a kormányzati vezetésből, s a szocializálás lebonyolítására kapott megbízást. Távozása a hadügyek éléről nagy hiba volt, s ebben valószínűleg közrejátszott Pogány és Böhm korábbi ellentéte. A Katonatanács elnökének minden igyekezte a hadügyek állami irányításának megszerzésére irányult (akár miniszteri, akár népbiztosi elnevezéssel). A kommunistákkal együttműködő Pogány „jutalmul” megkapta helyettesének Szántó Bélát, és az őt nem sokra becsülő Szamuelyt. Varga Jenőt már a Berinkey-kormány idején is Szende Pál utódjának tekintették, hiszen hozzáértése általánosan elismert volt. Még január-februárban is időszerűtlennek tartotta a munkáshatalom kihirdetését. De március 21-én este Vince Sándor feljegyzése szerint kijelentette: „Úgy látom, kénytelenek leszünk megvalósítani a szocializmust.” Így azután megoldódott az MSZDP vezetéssel szembeni többhetes sérelme, népbiztos lett; helyettesének a KMP-s banktisztviselőt, Székely Bélát nevezték ki.

A proletárdiktatúrát kihirdető dokumentumban a közéletmezés irányításával Böhm Vilmost bízták meg, helyettesei a KMP-s mérnök Hevesi Gyula és a vasasszakszervezet vezetőségéből ismert Dovcsák Antal lettek. Ez a közlemény egy napot sem élt meg, mert hosszas kapacitálás után sikerült meggyőzni a közéletmezéssel már korábban is foglalkozó Erdélyi Mórt, a háború előtt az ÁFOSZ vezetőjét, a népbiztosság elfogadására. A szövetkezetek rendszerét nemcsak gyakorlatból ismerte, ha-

⁵³Garami március végén felkereste Landlert, s nemcsak a függőben maradt ügyek átadása miatt, hanem támogatást kért útlevelének elintézése érdekében is. Ekkor a miniszteri szobába belépett Rákosi, aki bemutatkozott Garaminak. Garami soha nem látta; Rákosiról Landler csak annyit közölt: „az államtitkárom ...buta barom”. Búcsúzáskor Landler váratlanul teljesen összeomlott. „...A hatalmas testű ember szeméből egyszerre csak könnyek törtek elő.” (GARAMI Ernő: *Forrongó Magyarország*. 125.)

nem alapos elméleti ismeretei is voltak. Aligha állítható, hogy Erdélyi a proletárdiktatúra lelkes híve lett volna. Hatékonyan együttműködött a magánhivatalnok Illés Artúrral, aki különben nem sokra becsülte a szociáldemokratákat. A borzalmas nehézségek ellenére az éhezést sikerült megelőzni a fővárosban. A munkaügyek népbiztosi irányítását a KMP megalakulását élesen ellenző, s ellene néha drasztikusan is fellépő Bokányi Dezsőre bízták, aki a „pártegyesülési” tárgyalások óráiban a kommunisták álláspontjához közeledett, de az elszaporodó anarchikus túlkapások már március végén elrettentették tőlük.

A földművelés ügyeinek vezetését – a népbiztosságoktól eltérően – kollégiumra bízták, amelynek négy egyenlő jogú tagja volt (Csizmadia Sándor, Hamburger Jenő, Nyisztor György, Vántus Károly), vagyis Csizmadia egyedüli népbiztosként már eleve nem jöhetett szóba. A demokratikus forradalomban az államtitkárként dolgozó Csizmadia, noha a földmunkásság érdekérvényesítője volt, a földkérdést a földosztást elrendelő XVIII. számú néptörvény szellemében vélte megoldhatónak. Hosszú évtizedeken át karöltve együtt dolgozott a Földmunkásszövetségben a kommunisták felé elmozduló, korábban a földosztás hívével, Nyisztor Györggyel. Csizmadia néhány évig együtt volt pártvezetőségi tag a korábbi nagyváradai párttitkárral, ekkor már KMP-tag Vántus Károllyal, aki nem árult el nagyobb érdeklődést az agrárügyek iránt. Hamburger Jenő antimilitarista orvos, akit a demokratikus forradalom szabadított ki a börtönből, decemberben az MSZDP egyik titkára lett, s már a Berinkey-kormány idején a gyorsított és erőltetett szövetkezetesítést hirdette (nem kevés problémát okozva a földtörvény végrehajtásában). Sok vitája és konfliktusa támadt az országosan ismert, igen népszerű Csizmadiával, aki nem vett részt a március 21-i, késő esti kormányalakító tanácskozáson. Személyét azonban nem lehetett megkerülni. Ekkoriban a megkezdett földosztás folytatásának híve volt, s elutasította a bolsevik gyakorlatot.

A Kormányzótanács megalakulását rögzítő dokumentumban szocializálási népbiztosság még nem szerepelt. A másnap megjelenő lapokban már igen: vezető népbiztosa a korábbi köz-

élelmezéssel megbízott Böhm Vilmos lett, aki a helyetteseit is magával vitte.

Az igazságügyek élére egy ügyvédet, Rónai Zoltánt neveztek ki, aki nem annyira jogászként, inkább szociáldemokrata ideológusként, publicistaként, közíróként szerzett nevet magának. Rónai különböző fórumokon az utolsó pillanatig ellenezte a diktatúra létrejöttét, mégis a Tanácsköztársaság utolsó napjáig a népbiztosság vezetője maradt. Tevékenységében a párton kívüli jogász, korábban miniszteri tanácsos, Ládai István széles ismereteire támaszkodhatott.

A külügyek irányítása egyértelműen és magától értetődően a KMP vezetőjére, az orosz-szovjet kormány által sokoldalúan támogatott Kun Bélára hárult, akinek általános meghatározó szerepét senki nem vonta kétségbe. A szociáldemokraták helyettesnek – már csak sokoldalú nyelvtudása miatt is – Ágoston Péter jogakadémiai tanárt ajánlották. Ágoston 1918 végén bihari főispán, majd belügyi államtitkár volt. Szociáldemokrata eszméket vallott, de párttanácskozásokon nem vett részt, soha nem volt tagja pártvezetőségnek vagy választmányinak. Neve a tudta nélkül került a kormánylistára. Így csak március 22-én, az egyetemen értesült kinevezéséről kiváló kartársaitól, Vámbéry Rusztemtől, Szladits Károlytól, Navratil Ákostól. A megbízást nem akarta elfogadni, de kollégái nemcsak gratuláltak neki, hanem meggyőzni is igyekeztek „a szükséges és elkerülhetetlen mérsékletére” hivatkozva az új, szélsőségessegektől nem mentes kormányzatban.⁵⁴

Nemzetiségi ügyekkel már a Berinkey-kormány idején is két miniszter foglalkozott. A Kormányzótanács megalakulásakor – mintegy követve a korábbi gyakorlatot – Szabó Oreszt volt miniszter nevét szerepeltették, ám ő a megbízást nem fogadta el. Helyette Stefán Ágoston párton kívüli népbiztos, volt rahói ügyvéd lett a rutén ügyek népbiztosa, aki több könyvében foglalkozott a rutén kérdéssel. A német ügyek népbiztosa az ismert pozsonyi nyomdász, szociáldemokrata párttitkár, Kalmár Henrik lett.

⁵⁴ORMOS Mária: *A katedrától a halálsorig. Ágoston Péter*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2011. 130-133.

A március 21-i megállapodás szerint a főváros élére három népbiztos került: a kommunista Dienes László mellett két szociáldemokrata, Preusz Mór nyomdász, a Budapesti Munkástanács elnöke, és Vince Sándor jogász, a kolozsvári Munkásbiztosító Pénztár vezetője, Kolozsvár Nemzeti Tanácsának volt alelnöke került.

A karhatalom (akkor még rendőrség, népőrség) irányítására politikai megbízottként, de népbiztosi rangban a szociáldemokrata Biró Dezső, akinek az 1918-as polgárőrség megszervezésében volt fontos szerepe, és az Oroszországból 1918 elején már hazatért, katonai kérdésekkel foglalkozó Seidler Ernő kapott felhatalmazást.

A proletárkormány megalakításáról egyhangúlag elfogadott határozat kimondta, hogy reggel (március 22-én) a népbiztos elvtársak „hivatalukat átvenni tartoznak”. Döntöttek az ország népéhez szóló, *Mindenkihez!* kezdetű kiáltvány azonnali közzétételéről, amelyet Kun Béla és Pogány József fogalmazott meg. Ezt szikratávíró útján „a világ összes munkásaihoz” haladéktalanul eljuttatják, és felajánlják a véd- és dacsövetséget az orosz szovjetkormánnyal. Az éppen csak megalakult Kormányzótanács döntött a szesztilalom és a statárium bevezetéséről.

A jegyzőkönyvet a Kommunisták Magyarországi Pártja részéről Kun Béla, Jancsik Ferenc, míg az MSZDP vezetősége nevében Garbai Sándor hitelesítette. A megállapodást aláírta a jegyzőkönyvvezető, Vince Sándor.⁵⁵

Ezen az ülésen döntés született a párttitkárság kibővítéséről és összetételéről. (A titkárság vezetője Hirossik János és Rabinovics József lett.) Vince szerint – aki már január óta az SZDP titkárságán dolgozott, s továbbra is a testületben maradt – a 14-15 tagú titkárság kb. 60 főre duzzadt. Mindezek ellenére a pártvezetőség funkcióját egészen a júniusi kongresszusig a Kormányzótanács látta el. A titkárságon több ismert szociáldemokrata személy tevékenykedett, mint pl. Brandstein Illésné,

⁵⁵ Emlékiratában Vince erről a fontos üléstről csak Kun Béláról alkotott szubjektív benyomásait örökítette meg; még arra sem emlékezett, hogy ő volt a jegyzőkönyvvezető.

Büchler József, Farkas István, Pajor Rudolf, Szakasits Antal, Vince Sándor.⁵⁶

Döntöttek a Magyarországi Szocialista Párt központi lapjairól. A reggeli lap a *Népszava* maradt, amelyet továbbra is Weltner Jakab irányított, nagyjából a régi munkatársaival. Nem volt hajlandó bevonni a szerkesztőség munkájába a még 1910-ben kizárt Alpári Gyulát, noha Kun Béla erőteljesen kapacitálta erre. A délutáni pártorgánium a napilappá előlépett *Vörös Ujság* lett, melynek szerkesztőségi munkáját ekkoriban Jancsó Károly, majd Rudas László vezette. A *Népszava* nagyjából megmaradt szociáldemokrata lapnak, a *Vörös Ujság* – néhány szociáldemokrata és polgári újságíró közreműködése ellenére – kommunista-bolsevik irányultságúnak.

A tárcák (minisztériumok, népbiztosságok) elosztása március 21-én, 22-én, új elnevezéssel, lényegében a korábbi kormányzati felállást követte, beleértve a népköztársaságit is. Egyedül a földművelésügy élén volt eltérés: négytagú, egyenlő jogú kollégiumot állítottak fel, de helyettesi (államtitkári) beosztás nem volt. A március 22-i hivatalos közleményben – szemben a kormányalakítást rögzítő megállapodással – már szerepelt a szocializálási, közéletelméleti és a német népbiztosság. Kereskedelmi népbiztosságot is felállítottak, amelyet ideiglenesen a belügy mellett Landler irányított. A Kormányzótanács megalakulásakor a 16 népbiztos közül kettő a KMP tagja volt, míg március 21-ig tizenhárman az MSZDP-hez tartoztak; egy népbiztos pártunkívüli. A Kormányzótanácsnak a március 22-i döntésnek megfelelően 29 tagja volt. Ez az elosztás azonban két hétig sem tartott, mert április 3–4-én a népbiztos-helyettesek népbiztosok lettek, miközben Csizmadia már távozott a kormányzatból. Április 3–7. között még hat népbiztos került be a Kormányzótanácsba. Közülük Guth Antal, Kelen József, Lengyel Gyula egyértelműen a KMP-hez tartozott, Szabados Sándor az MSZDP-vel már korábban szakított, a KMP-vel értett egyet, míg Kondor Bernát szociáldemokrata volt, Bajáki

⁵⁶ A titkárság névsorát közli *A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyve, 1919.* Kiváló forráskiadvány. Szerk.: IMRE Magda, SZÜCS László. Akadémiai Kiadó, 1986. 10. A felsorolásból Büchler József neve kimaradt.

Ferenc, a vasasszakszervezet elismert vezetője pedig valahol a félúton volt. Vagyis a népbiztosok száma 33-ra duzzadt. A hatáskörök azonban csak részben tisztázódtak. (Kun Béla két népbiztosságnak volt a tagja.) A Kormányzótanácsnak ez a személyi összetétele június 26-ig változatlanul fennmaradt, de az egyes népbiztosságokon 3–6 népbiztos dolgozott. (Pl. hadügy: Böhm, Fiedler, Haubrich, Kun, Szántó; szociális termelés: Bajáki, Dovcsák, Hevesi, Kelen, Rákosi, Varga Jenő; közoktatási: Kunfi, Lukács, Szabados, Szamuely.) A román intervenció után több népbiztos már nem annyira a népbiztosságokon, hanem a hadszíntéren tevékenykedett.

A Kormányzótanácsban először formálisan döntő túlsúlyban voltak a szociáldemokraták. A valóságban azonban Landler, Pogány, Hamburger, Varga már az egyesülés előtt nagyjából a KMP felfogását osztotta, Bokányi, Nyisztor inkább feléjük fordult, s távolodott az anyapárttól. Csizmadia diszkreditálásával az agrárügyek intézése egyértelműen a kommunista népbiztosok kezébe került, s ezt a szociáldemokrata népbiztosok nem kifogásolták igazán. Hasonlóan alakult a belügyek irányítása, hiszen a Landler–Vágó vezetést csak egyértelművé tette a Korvin Ottó és Sallai Imre kezében összpontosuló, politikai nyomozó osztály. Mindehhez közel állt a fővádoló főügyész László Jenő személye. Már az első összetételben Pogány, Szántó, Szamuely állt a hadügyek élén. A hadsereg szervezésében a mulasztások és a kiéleződő személyi ellentétek következtében április 3-án a helyzet megváltozott. Mindenesetre megállapítható, hogy az idő múltával a szociáldemokraták szerepvállalása csökkent, népbiztosaik száma tízre, valójában még kevesebbre apadt. A kommunisták javára történt erőeltolódás – amelyet a történetírás hosszú időn keresztül a baloldal (vajon melyik: az ultraradikális, szektás?) örvendetes fejleményének tartott – valójában a realitásoktól való elszakadás megnyilvánulása volt még a Kormányzótanács tagjainak szellemi, intellektuális felkészültsége ellenére is. (A szociáldemokrácia mindmáig emlegetett hármas – jobboldal, centrum, baloldal – felosztása aligha alkalmas számos elvi, politikai, személyi kérdés kezelésére.) A KMP ideológiájához és politikájához való igazodás már-

cius 21-e előtt az MSZDP „szocializálói” köréből indult. Majd a Tanácsköztársaság alatt folytatott félreérthetetlen tevékenységükből következően az anyapárttól való kezdeti különállásuk, fokozódó elszakadásuk, később szembefordulásuk többnyire véglegessé, szinte visszafordíthatatlanná vált. Közülük néhányan (Bajáki, Nyisztor, valószínű Bokányi, Vántus és mások) más körülmények között mégis inkább a szociáldemokrata emigráció valamely csoportjánál folytatták volna mozgalmi tevékenységüket, mint a Szovjetunióból elkerült Ágoston Péter, Dovcsák Antal vagy a fogolycsere-transzportot szerencsésen elhagyó Kalmár Henrik, aki Pozsonyban számos magyar szociáldemokratának is biztosított politikai szereplést az 1920-as években.

A Kormányzótanács tagjainak szellemi felkészültsége, rátermettsége nem az egyetemi oklevelek számával mérhető, noha ezen a téren sem álltak rosszul. Soraikban jogászok, ügyvédek, tanárok, orvosok, közgazdászok, publicisták, szerkesztők, a gazdasági életben jártas tisztviselők találhatók. Ezt az értelmiségi magot csak tovább bővíti a nagy élettapasztalattal rendelkező művelt, szakképzett szakszervezeti vezetők, agitátorok, politikai munkát végzők csoportja. Az agrárügyekben nem jutottak szóhoz a más véleményen lévő szociáldemokraták, pl. Takács József, Reichel János, akik a differenciáltabb megközelítés hívei voltak.

A Kormányzótanács tagjainak nem volt közigazgatási, még kevésbé parlamenti gyakorlatuk, hiszen a dualista rendszerben választójoga is csak néhányuknak volt. Nagy részük katonaviselt, háborút, hadifogságot elszenvedő középkorú ember volt. Az Oroszországot megjártak politikai szereplésében, fellépésében valamiféle túlzott önbizalom nyilvánult meg, ami egyfajta felsőbbrendűségi hittel párosult: az igazság egyedüli birtokosainak vélték magukat. Ez a magatartás aztán azzal járt, hogy a más felfogást, álláspontot, véleményt képviselőkkel szemben nemcsak az elutasítás, az elmarasztalás nyilvánult meg, hanem a gyanakvás, a megbélyegzés is.

Már a Kormányzótanács alakuló ülésén szóba került a leendő kormánytagok vallási, származási kérdése, s annak vár-

ható majdani magyarázata. A visszaemlékező Garbai, Vince és mások szerint Kun és Kunfi a késő estébe nyúló ülésen komolyan vagy élcelődve megjegyezték, hogy sok köztünk a zsidó, s minden bizonnyal majd ezért is támadni fognak a túloldalról. Kérdezhetnénk: talán Kun és Kunfi is antiszemita?⁵⁷ Mindenesetre a református Garbait vallási identitása miatt nehéz volt kikezdeni. Nem érdektelen megjegyezni, hogy a proletárdiktatúra létrehozását elhamarkodottnak, időszerűtlennek vélelmező szociáldemokraták között is számos nem keresztény volt. Köztük volt Propper Sándor, a későbbi parlamenti képviselő, aki valamilyen, a vallása iránt érdeklődő hivatalnak bátran jelentette ki, hogy ő felekezeten kívüli. A régi világ válságának, majd összeomlásának időszakában a forradalmár lelkeket a legkevésbé foglalkoztatta a vallás kérdése. Világnézetük, világlátásuk nélkülözte a vallási, felekezeti problémákat. A névmagyarosítással együtt járó asszimiláció számos esetben egybeesett valamely keresztény, keresztyén felekezethez, gyülekezethez való tartozással, sok esetben ugyanis már a felmenők áttértek. De gyakori volt, hogy ezt az önálló útra lépő fiatalok tették meg, ritkán vagy gyakrabban a szülők nemtetszését is kiváltva. Életútjának alakulásától függetlenül kétségbevonhatatlan pl. a sajnálatosan politikai pályára tévedt Pogány József történetírói, publicisztikai munkáinak értéke, nem is szólva Arany János politikai nézeteiről készített, *summa cum laude* fokozattal minősített doktori disszertációjáról. De említhetnénk Kunfi Zsigmondot mint a nemzetiségi kérdés szakértőjét, az irodalmárt és művelődéspolitikust, vagy a kiváló műértőt,

⁵⁷ A közelmúltban kirobbantott, méltatlan vitához megjegyzendő, hogy Hajdu Tibor már a Tanácsköztársaságról szóló 1969-ben megjelent könyvében megállapította, hogy a „Kormányzótanács tagjainak mintegy 60%-a nem felelt meg Bangha páter igényeinek”. A *Rubicon* 2012/8-as számában publikált kitűnő tanulmányában pedig bőséges adatokkal alátámasztva, az érintett népbiztosok személyi adatainak bemutatásával vizsgálja ezt az érdemtelen vitát előidéző kérdést. Tömören összefoglalva a problémakör körülményeit, előzményeit, helytállóan összegzi, hogy Romsics Ignác különböző munkáiban a zsidó származású népbiztosok arányát illetően lényegében semmi újat nem állított, ismert tényeket rögzített. Az más kérdés, hogy összegzését egyesek rosszindulatú állításként inszINUÁLTÁK. (HAJDU Tibor: *A Magyarországi Tanácsköztársaság*. 216.; HAJDU Tibor: *A Forradalmi Kormányzótanács személyi összetételéről*. *Rubicon*, 2012/8. 72–75.)

műgyűjtőt, Szabados Sándort is.⁵⁸ A szociáldemokrata politikusok, szakszervezeti vezetők már a forradalom előtti években sem tűntek ki buzgó vallásgyakorlóként, de nem is tették szóvá a hitélet gyakorlását. A vallást magánügyként kezelték, s nem tartották nyilván, hogy valaki zsidó vagy keresztény. A forradalmi eseményekben részt vevők, az irányítók, a vezetők a társadalmi, politikai eseményekre koncentráltak, s nem a vallási, felekezeti világra vagy nézeteltérésekre. Nem voltak templomba, zsinagógába járók, nem képviseltek semmilyen kisebb vagy nagyobb vallási közösséget. A munkavállalók érdekében folytatott gazdasági vagy politikai harcban nem tettek különbséget zsidó vagy keresztény nagytőkés, nagybirtokos vagy bérlő között.

A forradalommal szemben álló politikai erők, pártok, kibújva történelmi felelősségük vállalása alól, egyedül és kizárólagosan a forradalmi kormányokat vádolták (és vádolják mai fegyverhordozóik) az összeomlásért, a háborús vereségért, az ország megcsonkításáért.

A proletárforradalom meggyőződéses, hithű követői körében nem kevés gondot, kétkedést okozott a Kormányzótanács összetétele. No nem a vallási megoszlás miatt, hanem a népbiztosok párttagsága miatt.⁵⁹ Lengyel József a *Visegrádi utca* című művében, Fonyó Sári emlékei alapján, érzékelteti a fiatal, új világ-megváltók konsternációját, zavarodottságát, értetlenségét a lezajlott események hallatán. Éjfél után végre megérkezik a KMP központjába Vágó, Korvin, Seidler. Amikor Vágó feláll egy asztalra, a korábbi tomboló örömet egy pillanat alatt halotti csönd váltja fel, amikor az egyesülés alapjait ismerteti. Garbai Sándor neve elhangzásakor „a csend még nagyobb lett... az elvtársak még a lélegzetüket is visszafojtják... s mindenki azt hiszi, rosszul hallotta a nevet!” Lengyel megjegyzi, hogy a kommunisták március 21-i hangulata e leírás alapján teljesen hiteles.

Ezt a hangulatot, kétkedést s a privát véleményét ért feddést plasztikusan ábrázolta Sinkó Ervin az *Optimistákban*.⁶⁰

⁵⁸ PETRÁK Katalin: *Szabados Sándor*. Tatabánya, 1989.

⁵⁹ E márciusi napot megőrkítő három szépirodalmi műből csupán az „egyesülés” fogadtatását említem.

⁶⁰ SINKÓ Ervin: *Optimisták*, Magvető Kiadó, 1965. 629–635.

Kassák Lajos az „egyesülést”, a Kormányzótanács megalakulását (némileg ouvrierista felfogásának megfelelően) a konkrét politikai helyzettől függetlenül összegzi. Kassák szerint most is paktum történt, mint amikor a szociáldemokraták a Károlyi-kormánnyal egyezkedtek, csak ez annál kicsinyesebb. „A kommunista párt még nem készült föl arra, hogy a hatalmat egyedül birtokolni tudná. ...A kommunisták meggondolatlanul mohók voltak...” Bevallja, hogy környezetében (a *Ma* szerkesztősége ugyanott, a Visegrádi utca 14-ben volt, ahol a KMP központi irodája) senki nem értett egyet vele. „Meg kellett volna várniuk, hogy a szociáldemokraták köréből alakuljon meg az új kormány, s hogy a kormány intézkedései ellenére a munkásság kiszabadítsa őket a börtönből ... ez a forradalom nagyon olcsó mulatság, és hiába a paktum a vezetők között, a munkásság testvérharca ezzel nincs elintézve.” Úgy érzi, hogy a szociáldemokratákkal alakítandó kormány a forradalom sírja. Ezzel az alakulattal szemben végtelenül bizalmatlan. A hatalom Kassák szerint nem a munkásság, hanem vezéreinek a kezébe került, akiket az ipari forradalomért harcoló munkások majd elkergetnek. Kassákot nem a pártfegyelem köti (Sinkát a privát véleményéért igencsak megfenyegeti Kun, míg Lukács [Vértess] hosszasan magyarázza a forradalmiság és az etika összefüggéseit, Szamuely pedig gyakorlatiasan a vidéki tevékenységet ajánlja), hanem a mozgalmi etika. Az egyszerű, elszánt munkások állnak az igazság és a következetesség oldalán, noha a gyakorlati mozgalom rafinériáiban nincs tapasztalatuk; de minden kétségük ellenére kötelességük minden erővel a forradalom megjelölt feladatait teljesíteni.⁶¹

A kapitalista társadalmi rendszerrel szemben álló, szocialista meggyőződésű Ágoston Péter március 22-én a délutáni órákban találkozott Kun Bélával. Közölte vele, hogy a népbiztos-helyettesi megbízást elvállalta. Ágoston elutasította a KMP világlátását, erőszakos módszereit, kizárólagosságra törekvését, s a Tanácsköztársaság hónapjaiban e meggyőződése csak megerősödött. Mégis mi vitte a Kormányzótanácsba? Töretlen

⁶¹ KASSÁK Lajos: *Egy ember élete*. 2. k. Magvető Kiadó, 1983. 496–503.

hazafisága, amely már nagyváradi-bihari főispánsága idején is megnyilvánult, hisz a románok elleni fegyveres harcot sürgette, akárcsak a kolozsvári Vince Sándor. Vagyis a fegyveres harc híve volt, akár az integer Magyarországért, vagy az etnikai határok közötti, vagy annál valamivel nagyobb Magyarországért.⁶²

Ágoston 1919. augusztus 9–13. között keletkezett feljegyzéseiben (amikor még szabadlábon volt) és börtönaplójában (már a kegyetlen ítélet árnyékában) foglalkozott a Tanácsköztársaság keletkezésének előzményeivel, okaival. A két bejegyzés, eszmefuttatás között eltelt több mint egy év – a megpróbáltatások ellenére –, szembetűnő azonosságot, mértékletességet, valós elemzést tartalmaz. Ez nagy lelki nyugalmát sugallja, szilárd meggyőződését is tanúsítja.⁶³

Ágoston több megjegyzést fűz a polgári forradalom nagyváradi eseményeihez, nem hallgatva el, hogy a helyi munkástanácsba nem választották be, bizonyos szélsőséges elemek hatására. Nem értett egyet a hadseregben végbement intézkedésekkel, a fegyelem fellazulásával. „Én az előrenyomuló román-ság fegyveres megállítására voltam, s ezért fel is jöttem Budapestre.”⁶⁴

Több helyütt megemlíti, hogy a hatalomátvétel előzményeiről, a tárgyalásokról, akárcsak Dovcsák vagy Bajáki, ő sem tudott semmit, s „a proletárdiktatúra már megvolt, amikor az eseményeket megtudtam”. Hogy mi vezethetett e fordulathoz? Az okokat hosszasan sorolja, s részletesen szól a konkrét előzményekről. A demokratikus forradalomban a polgárság rendkívül gyenge és szervezetlen volt – sőt hozzáteszi, hogy ez a polgárság a román katonai segítség nélkül nem is tudott magához térni. Wilson és az antant is becsapta a Károlyi-kormányzatot, amelynek pacifista bizonytalankodása, valamint a hadsereg szétzilálása lehetetlenné tette a megszállt területek visszaszerzését. Ő is megemlíti, hogy Párizs és itteni képviselője sürgette

⁶²ORMOS Mária: *A katedrától a halálsorig. Ágoston Péter*. 130–136. – Ez az Ágoston kézirataira épülő nagyszerű monográfia a szociáldemokraták világába is alaposan betekint. Ágoston naplói e sorok szerzője is áttanulmányozta.

⁶³PIL 689. f. 13. ó. e. III. 413–440.

⁶⁴PIL 689. f. 13. ó. e. 388.

a választásokat, miközben naponta változtatták az ország területét, átadva egyben a közigazgatást a leendő impérium képviselőinek. A Vix-jegyzék kíméletlensége – állapítja meg – tolta balra a magyar politikát, s felhízta a magyar bolsevizmust. Kunék agitációjukban nyíltan hirdették, hogy csak Lenintől lehet segítséget kapni. Ilyen körülmények között csak a munkásság megnövekedett politikai-hatalmi szerepétől lehetett remélni az ország védelmét, hiszen a munkások védtek az erdőket, a bányákat, az üzemeket, a vasutat, első számú megélhetési forrásukat. S ez volt az oka annak, hogy a polgári osztály is örült a kommunista uralom eljövetelének. A diktatúra első napjaiban – említi Vince Sándor – felkereste a fővárosi népbiztosságon Kemény Árpád erdélyi főnemes, aki örömmel jelentette ki, hogy az ország megmentésének egyetlen útja a bolsevista proletárdiktatúra, a munkásság bátor lépése. Felajánlotta gépkocsiját, élelmiszerkészletét.⁶⁵ Az ország épségéért fel kellett áldozni a polgárság uralmát, mert a proletárdiktatúra – állapította meg Ágoston 1920 végén, védelmi beszédére készülve – mégiscsak jobb, mint az ellenséges megszállás. Miután az antant a magyarokkal szemben csak a jogfosztást és a megalázást alkalmazta, végső megoldásként kézenfekvő volt az orosz segítségben való bizakodás. Hozzáteszi még, hogy a proletárdiktatúráról, beleértve Oroszországot is, csak halvány sejtéseik voltak. Vagyis Ágoston elfogadja a kommunistákkal való tárgyalás, megegyezés szükségességét, de azt kizárólag azzal magyarázza, hogy csak nekik voltak orosz kapcsolataik. A baj az volt – írja 1919. augusztus 9–13. között –, hogy a szociáldemokratáknak a kommunistákkal való koalíciója a balra tartó szociáldemokrata elemekkel jött létre. „Mindenesetre azoknak nagyobb a felelőssége, akik Kunékkal előbb tárgyaltak, mert akkor lehetett volna a kérdéseket tisztázni, hogy meg legyen az alapja a később velük szemben elfoglalható álláspontnak.” Vagyis az egyezményt az MSZDP nevében aláírók, ha kételkedtek is az aláírás helyességében, a kényszerhelyzetre hivatkozva nem hagytak részt a szervezett visszavonulásra.

⁶⁵ Vince Sándor. PIL 965. f. 403. ó. e.

A Tanácsköztársaság létrejöttében – összegzi idevonatkozó fejtegetését – sok szocialista szerint a polgárság tehetetlensége játszott döntő szerepet, ez szinte előrelendítette a munkásokat. „...A területi integritás megóvása nagyobb hajtóerő volt az elhatározásban, mint a kommunizmus megvalósítása.” A munkásság bebizonyította, hogy számára nem lehet közömbös a haza. Ő vállalta a harcot az országra törő hatalmas ellenséggel szemben. Ezt a megjegyzését nem a súlyos váddal szembeni természetes védekezés sugallta, hanem őszinte meggyőződése.

Hasonló következtetésekre jutott Vince Sándor. Úgy vélte, hogy a magyar munkásság idegenkedett a bolsevik módszerektől, magatartását a szociáldemokrácia eszmeisége határozta meg. Ugyanekkor elmarasztalta a párt vezetőit – főleg Garamit –, amiért nem harcoltak kellő eréllyel az előretörő kommunista veszéllyel szemben.

A Németországi Szociáldemokrata Párt gyorsan megszólalt a március 21-i eseményekkel kapcsolatban. Ezt a véleményt azonnal közölte a *Népszava* mint az „egységes párt” reggeli lapja.⁶⁶

Eszerint Károlyi lemondását az antant lehetetlen politikája szülte. „Magyarország proletársága épp oly kevéssé volt bolsevik, mint a magyar szociáldemokrácia... A hatalomátvétel a külpolitikai és a nemzeti megfontoláson alapult, nem pedig a szociális fejlődés törvényszerűségein... A magyarországi kommunizmust nem a kapitalista fejlődés, hanem az antant politikája vezette győzelemre.”

Károlyi Mihály lemondása után néhány nappal úgy nyilatkozott, hogy az antant 1918. november 17-től, megszegve a belgrádi konvenciót, a de facto határeltolódásból de jure helyzetet teremtett a népek megkérdezése nélkül. A Vix-jegyzékkel voltaképpen a román imperialisták parancsát kellett volna végrehajtani. Ilyen ránk kényszerített körülmények között „sem a joglemondásba, sem ilyen tényleges állapot teremtésébe és elismerésébe nem mehetett bele egyetlen magyar ember sem a leg-

⁶⁶ Legújabb... *Népszava*, 1919. március 23. (A *Vorwärts* véleménye.)

szélesebb nacionalistáktól a legszélsőbb nemzetközi eszméket vallóig”.⁶⁷

Jászi Oszkár 1920-ban megjelent művében Garbai munkástanácsi beszédére hivatkozva említi, hogy „a legszigorúbb kauzálnexus tehát letagadhatatlan a Vix jegyzéke és a proletárdiktatúra között”. Szerinte a magyar bolsevizmus igazi oka nem a Vix-jegyzék, hanem az utolsó fél évszázad megmérgezett nemzetiségi és szociális politikája: „nagyobb túlzás nélkül azt lehet mondani, hogy a magyar bolsevizmus apja Tisza István volt, keresztapja az a bárgyú és rosszindulatú Vix alezredes...” Ha leszámítjuk Jászi túlzásait, mindenesetre a fél évszázados uralom valamint a háborús vereség és nem a bolsevizmus teremtette meg a demokratikus forradalom feltételeit. A márciusi hangulatról írja Jászi: „A tömegelek mágneses mezőit talán sosem éreztem olyan tisztán, mint ezen az éjszakán. Íme, károlyisták, radikálisok, szocialisták, sőt a kommunisták többsége is úgy éreztük azokban az órákban, hogy lehetetlenség a Vix-jegyzék durva erőszakát elfogadni. Tudtuk, hogy mivel játszunk. De egy fél esztendő minden nyomora, kétségbeesése, megalázása, gazsága és álnoksága a végletekig feszítette bennünk az elkeseredés tüzét... Igen, tragikai összeütközés volt az elménk pacifizmusa és reálpolitikája, s öntudatunk mélyének nacionalizmusa és igazságszeretete között.”⁶⁸

Kunfi Zsigmond 1918 és 1919 tizedik évfordulóján két jelentős írásban összegezte a tanulságokat.⁶⁹

Tanulmányában arra keresi a választ, hogy vajon Ausztriában, melyet igencsak megcsonkítottak, miért nem robbant ki a nemzeti ellenállási mozgalom. A németek, az osztrákok miért fogadták el a súlyos feltételeket? Ausztriában – írja – vala-

⁶⁷ *Népszava*, 1919. március 27.; Károlyi válasza Vix nyilatkozatára. *Népszava*, 1919. március 24–25.

⁶⁸ JÁSZI Oszkár: *Magyar kálvária magyar feltámadás*. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai. „Magyar Október”. Szabadsajtó, 1984. 108–109.

⁶⁹ KUNFI Zsigmond: A legyőzöttek. – Ezt az írását, amely eredetileg a *Der Kampf* 1928. 2. számában jelent meg, már három magyar nyelvű Kunfi-válogatás (1974, 1984, 2001) is hozzáférhetővé tette. „A magyar proletárdiktatúra keletkezése és bukása c., a *Leipziger Volkszeitung* 1930. márciusi számában közölt munkáját egyetlen későbbi válogatásba sem vették fel. Ezáltal csak a keletkezés Kunfi adta elemzésre térek ki.

hogy az uralkodó német nemzet megbarátkozott a gondolattal, hogy Ausztria széteshet nemzeti alkotóelemeire. Tiltakozott a szétesés ellen, de megakadályozására a német imperializmusban lelt szövetségest, s ez az Anschluss gondolatában nemzeti eszményt talált. Egy osztrák sem gondolta, hogy Lembergért vagy Csernoviczért nemzeti háborút kell indítani.

Ezzel szemben Magyarországon az ország felosztását nemzeti katasztrófának tekintették a forradalmárok is és az ellenforradalmárok is. „...A tanácskormány is ebből a nemzeti pánikhangulatból jött létre ... A nemzetet megalázó követelések fegyveres elhárítását a szociáldemokraták, a kommunisták Szovjet-Oroszországtól remélték.” Magyarországon a feltételeket minden párt, osztály elfogadhatatlannak tartotta.⁷⁰

Egy évvel későbbi, mondhatni utolsó írásainak egyikében összehasonlítja az orosz és a magyar szociális forradalmat. Szerinte az orosz forradalom elsősorban nem szociális vagy agrárforradalom volt, hanem a béke forradalma. Ezzel szemben a magyar Tanácsköztársaság a legnagyobb nemzeti és háborús izgalom állapotában következett be. Az antantjegyzék visszautasítása a háborút jelentette, ami egyben azzal is járt, hogy a hatalom a polgárság leghalványabb ellenállása nélkül a tanácskormány kezébe került. Magyarország feldarabolása ellen a „nemzeti bolsevista” jelzővel is indított ellenállás következettben „a szovjetdiktatúra nem a békét hozta Magyarországnak. Kiderült, hogy háború és forradalom egymás mellett nem férnek meg ... a háború folytatása szükségszerűen fölfalja a forradalmat.” Végül is a bukásban a román túlerő játszott szerepet. A tragikus vereség ellenére – írja Kunfi – a legnagyobb tanulság, hogy nem lehet mechanikusan átvenni valamely ország módszereit, nehogy hamis irányban haladjon, hanem „a saját, történelmileg adott hazai föltételekhez szabott metódust kell teremtenie”.⁷¹

⁷⁰ KUNFI Zsigmond: A legyőzöttek. In: *Kunfi Zsigmond Válogatott írásai*. Kossuth Könyvkiadó, 1984. 383-394.

⁷¹ KUNFI Zsigmond: A magyar proletárdiktatúra keletkezése és bukása. *Szocializmus*, 1930/3.

Ez utóbbi megállapítás már a vereségből, a bukásból levont végkövetkeztetés, de sokat mond a kezdetről is.

Március 21-én az összezsugorított Magyarországon nem volt forradalom, a tömegek nem tódultak az utcára, nem követelték a kormány távozását, noha sokat veszített az korábbi népszerűségéből. A polgári demokratikus átalakulást pillanatnyilag nem veszélyeztette a régi rendszer restaurációja. Nem alakult ellenkormány. Ugyanakkor a szociális elégedetlenség visszhangra talált a szélesebb nemzeti ellenállás sűrűsödő megnyilvánulásaiában.

A Vix-jegyzék belpolitikai következményeképpen a koalíciós kormány lemondott, a polgári politikusok, pártok távoztak a kormányhatalomból. A kormányzás feladata e tragikus időben váratlanul a szociáldemokratákra maradt. Az MSZDP az így kialakult kényszerhelyzetnek engedve, hogy csökkentse a társadalmi feszültségeket, megállapodott a KMP-vel, s így szovjet-oroszországi támogatást, segítséget remélt az antant diktátuma ellen. Ilyen katonai támogatásra polgári kormányzat nem számíthatott. Az MSZDP a KMP-vel szembeni elvi-politikai fenntartásait nem adta fel, mint ahogy KMP sem változtatott irreális céljain. De az együttesen vállalt kormányzás kezdetén az egymással való háborúskodás formálisan megszűnt. Az MSZDP-ben is tudták, hogy a Vix-jegyzék szabta helyzetben aligha lehet nemzetgyűlési választásokat tartani, s meg kell kísérelni a fegyveres ellenállást, amelynek kimeneteléről már kezdetben is megoszlottak a vélemények. E percek, órák döntéshozói feltehetően jobban bíztak a Vörös Hadsereg gyors előretörésében, amely az európai forradalom előidézője is egyben, mint saját országuk fegyveres erejében. A szociáldemokraták már nem reménykedtek a környező vagy utódállamok forradalmában, csak a valósággal nem számoló kommunisták látták rózsaszínben az osztrák proletárforradalmat. Németországban már eldőlt: nem lesz oroszországi típusú forradalom. Ezekben az órákban, napokban a szociáldemokrata döntéshozók – a valóságot, a külpolitikai összefüggéseket mérlegelők, a szocialista átalakulást kizárólag demokratikus eszközökkel megvívandónak tartók figyelmeztetése ellenére – vállalták a proletárdiktatúrát, ame-

lyet nem a véres polgárháborúból kinőtt hatalmi rendszerként, hanem az állami szintre emelt munkásigazgatás képződményeként értelmeztek. Részletes ismereteik nem lehettek az orosz viszonyokról, ilyenekkel csak az onnan hazatérő kommunisták rendelkeztek. Mindenesetre a szerepet vállaló szociáldemokraták tudták, hogy letértek a demokrácia útjáról, a hatalommegosztás gyakorlatáról. Kényszerű döntés, aggasztó kilátásokkal. Mi történik a hatalomváltás utáni első napon? Ez már egy másik tanulmány témája.